

jak správně vést svůj rozum a hledat pravdu ve vědách¹

Zdá-li se tato rozprava příliš dlouhá, aby byla přečtena najednou, je možno ji rozčlenit na šest částí. A to v první nalezneme rozličné úvahy, týkající se věd; ve druhé základní pravidla metody, kterou hledal autor; ve třetí několik pravidel morálky, jež z této metody odvodil;² ve čtvrté důvody, jimiž dokazuje jsoucnost Boha a lidské duše, což jsou základy jeho metafyziky., v páté řád otázek přírodních, jež se snažil řešit, a zejména vysvětlení pohybu srdce a několika jiných otázek, náležejících k medicíně, pak rovněž rozdíl mezi naší duší a duší zvířat; a v poslední, které věci pokládá za žádoucí, aby se dále pokročilo než posud v bádání o přírodě, a jaké důvody přivedly, jej ku psaní.

ČÁST PRVNÍ

Úvahy, týkající se věd

Zdravý smysl je věc ze všeho na světě nejlépe rozdělená; neboť každý se domnívá tak dobře být jím opatřen, že i ti, jež lze nejtíže uspokojit v jakékoli jiné věci, nikterak nemají ve zvyku toužit po tom, aby ho měli více, než ho mají. V čemž se pravděpodobně ne každý z nich mylí; dokazuje to však ještě spíš, že schopnost správně uvažovat a rozeznávat pravdivé od klamného, což je vlastně ona schopnost, kterou nazýváme zdravým smyslem neboli rozumem, je od přirozenosti u všech lidí rovná; a dokazuje to dále, že rozličnost našich názorů nepochází z toho, že jedni jsou rozumnější než druzí, nýbrž toliko z toho, že vedeme své myšlenky různými cestami a neuvažujeme o týchž věcech. Neboť nestačí mít zdravý smysl, nýbrž hlavní je správně ho užívat. Největší duše jsou schopny největších neřestí právě tak jako největších ctností; a ti, kteří krácejí jen velice pomalu, mohou postoupit mnohem dále, jdou-li vždy přímou cestou, než oni, kteří běží, ale od ní se vzdalují.

Co se mne týče, nikdy jsem se nedomyšlel, že by můj duch byl v čemkoli dokonalejší nad průměr; často jsem si dokonce přál mít tak rychlou myšlenku nebo tak jasnou a zřetelnou obrazotvornost, anebo tak objemnou a pohotovou paměť jako někteří jiní. A neznám jiných vlastností, jež by jako tyto vedly k zdokonalení ducha: neboť co se týče rozumu nebo zdravého smyslu, protože je jedinou věcí, činící nás lidmi a odlišující nás od zvířat, věřím, že je celý v jednom každém, a budu sdílet v této věci obecné mínění filozofů, kteří praví, že větší nebo menší míra je toliko v nahodilých přívlastcích, a nikoli ve formách čili v přirozenostech individuí téhož druhu.³

Avšak odvažuji se tvrdit, že jsem měl podle svého mínění veliké štěstí, octnuv se už od svého mládí⁴ na jistých cestách, jež mne dovedly k úvahám a zásadám, z nichž jsem vytvořil metodu, kterou — jak se domnívám — mám možnost zvětšovat postupně své znalosti a pozvedat je ponenáhlu k nejvyššímu stupni, jakého jim dovolí dosáhnout prostřednictvím mého ducha a krátké trvání mého života. Neboť jsem s její pomocí sklídl již takové ovoce, že, ačkoli v soudech o sobě snažím se klonit vždy spíš k nedůvěře než k domyšlivosti, a ačkoli se mně, pohlížejícímu zrakem filozofa na rozličné činy a podnikání všech lidí, zdá téměř vše marným a neúčinným, přece neustávám pocíťovat svrchované zadostiučinění nad pokrokem, jež jsem podle svého mínění již učinil v hledání pravdy, a nabývat takových nadějí do budoucnosti, že, je-li mezi zaměstnáními lidí, to jest pouhých lidských tvorů,⁵ nějaké podstatně dobré a důležité, odvažuji se věřit, že je jím ono zaměstnání, které jsem si vyvolil.

Přesto je možno, že se mýlím, a že to, co pokládám za zlato a diamanty, je jen trochu mědi a skla. Vím, jak podléháme omylům v těch věcech, které se nás týkají; a kterak nám mají být podezřelé úsudky našich přátel, jsou-li v náš prospěch. Avšak přece velmi rád naznačím v této rozpravě, jaké jsou cesty, kterými jsem se bral, a znázorním svůj život jako na obraze, aby jej mohl každý posoudit, a abych já, zvěda z obecného mínění úsudky o něm, měl v tom novým prostředkem poučit se, prostředkem, jež připojím k oněm, kterých obvykle užívám.

A tak mým úmyslem není učit zde metodě, již musí každý následovat, aby správně vedl svůj rozum, nýbrž toliko ukázat, jakým způsobem jsem se snažil vést svůj rozum. Ti, kteří se osmělují dávat předpisy, musí se pokládat za obratnější těch, jimž je dávají, a chybí-li v nejmenším, jsou pro to hodni důtky. Já však, předkládaje tento spis jen jako historii, nebo, chcete-li raději, jako bajku,⁶ kde vedle několika příkladů, hodných napodobení, - naleznete možná také mnoho jiných, kterých není záhodno následovat, doufám, že bude aspoň někomu užitečný, neškodě nikomu, a že

mi budou všichni vděční za mou upřímnost.

Byl jsem vychován v oborech humanitních⁷ od svého dětství, a ježto mi dokazovali, že jimi lze dosáhnouti jasné a bezpečné znalosti všeho, co je užitečné pro život, měl jsem svrchovanou touhu, osvojit si je. Avšak ihned, jakmile jsem dokončil celé ono studium, po němž býváme obvykle přijati mezi učené, změnil jsem úplně své mínění. Neboť jsem se viděl obtížen tolika pochybami a omyly, že se mi zdálo, jako bych byl nic nevytěžil ze své snahy vzdělat se, ledaže jsem odkrýval stále více svou nevědomost. A přece jsem byl na jedné z nejslavnějších škol v Evropě, kde, jak jsem si myslel, musí být učení muži, jsou-li vůbec kde na zemi; naučil jsem se tam všemu, čemu se učili druzí; ba dokonce, nespokojiv se vědami, jimž nás učili, přečetl jsem všechny knihy, jednající o oněch vědách, pokládaných za nejzvláštnější a nejvzácnější,⁸ jež mi mohly padnout do rukou; při tom jsem znal úsudky, jež měli jiní o mně, a nepozoroval jsem, že by mne byli stavěli pod mé spolužáky, ačkoli byli již mezi nimi někteří, určení k tomu, aby vyplnili místa našich učitelů; a konečně naše století mi připadalo stejně kvetoucí a bohaté znamenitými duchy, jako kterékoli předcházející. Proto jsem si dovolil posuzovat ostatní podle sebe a domnívat se, že nebylo na světě doktríny takové v jakou mi předtím dávali doufat.

Neustával jsem však cenit si cvičení, jimiž se zaměstnávají ve školách. Uznával jsem, že jazyky, jimž se tam učí, jsou potřebné pro porozumění starým knihám; že půvabnost bajek probouzí ducha; že paměťhodné činy dějinné povznášejí ducha, a že, jsouce čteny obezřetně, pomáhají tvořit úsudek; že četba dobrých knih je jako rozmluva s nejnadanějšími lidmi minulých století, kteří byli jejich autory; a dokonce jako rozmluva vybraná, v níž nám odkrývají toliko nejlepší ze svých myšlenek; že výmluvnost má nesrovnatelnou moc a krásu; že v poezii jsou velmi rozkošné jemnosti a půvaby; že matematika má velice bystré nálezky, jež mohou být nadmíru užitečné jak pro uspokojení zvědavých, tak pro usnadnění všech umění, a mohou ulehčit lidskou práci; že spisy, pojednávající o mravech, obsahují mnoho pouček a mnoho napomenutí k ctnosti, jež jsou nesmírně užitečná; že teologie učí dosáhnout nebe; že filozofie podává prostře-dek, jak mluvit pravděpodobně o všech věcech a budit obdiv méně učených; že práva, medicína a ostatní vědy přinášejí pocty a bohatství těm, kdož je pěstují; a konečně, že je dobré všechny je prozkoumat, i nejpověřivější a nejklamnější, abychom poznali jejich pravou hodnotu a vyhnuli se ošálení.

Než domníval jsem se, že jsem věnoval již dosti času jazykům; a rovněž dosti četbě starých knih a jejich historiím i bajkám. Neboť mít styky s lidmi jiných století je skoro totéž jako cestovat. Je dobré vědět něco o mravech rozličných národů, abychom zdravěji posuzovali své, a abychom se nedomnívali, že všechno, co je proti našim zvykům, je směšné a nerozumné; což činí obvykle ti, kteří nic neviděli. Věnujeme-li však příliš mnoho času cestování, stáváme se konečně cizinci ve vlastní zemi, a jsme-li příliš zvědaví na věci, jež se udály v minulých stoletích, zůstáváme zpravidla naprosto neznalí těch, které se dějí v tomto století. Nadto bajky představují jako možné mnohé příhody, které vůbec nejsou možné, a dokonce i historie nejvěrněji vyprávěné, i když nemění ani nezměňují věci, aby je učinily hodnějšími čtení, aspoň vynechávají z nich skoro vždy nejšpatnější a nejneslavnější okolnosti, a proto zbytek jejich se nekryje se skutečností, a ti, kdož řídí své mravy příklady, vzatyými z oněch historií, upadají do výstředností našich románových hrdinů a pojmají zámysly, které přesahují jejich vlastní síly.

Velice jsem si vážil výmluvnosti a byl jsem přímo zamilován do poezie; avšak měl jsem za to, že ta i ona jsou spíše dary ducha než ovoce studia. Ti, kteří mají nejsilnější úsudek a kteří nejlépe dovedou spořádat své myšlenky, aby je učinili jasnými a srozumitelnými, vždy nejlépe mohou přesvědčit o tom, co navrhují, i kdyby mluvili jazykem nevzdělanců a nikdy se neučili rétorice; a ti, kteří mají nejpěknější nápady a kteří je dovedou vyjádřit nejzodobněji a nejpůvabněji, byli by nejlepšími poety, i kdyby neznali pravidla poetiky.

Zvláště jsem si liboval v matematice pro jistotu a zřejmost jejích závěrů, avšak neznal jsem posud její pravé užití, a domnívaje se, že prospívá toliko uměním mechanickým,⁹ divil jsem se, že při jejím tak pevném a trvanlivém základu nic vyššího se na ní nevystavělo. A zase naopak jsem srovnával spisy starých pohanů, pojednávajíc o mravech, s velmi nádhernými a skvělými paláci, jež byly vystavěny jen na písku a na bahně: pozvedají ctnosti velmi vysoko, líčíce je jako nejčennější ze všech věcí na světě, avšak neučí znát je dostatečně, a často to, co nazývají tak krásným jménem, je toliko nečitelnost nebo pýcha nebo zoufalství nebo otcovražda.¹⁰

Ctil jsem naši teologii a činil jsem si nárok na dosažení nebe jako kdokoli jiný; avšak dověděl se zcela bezpečně, že cesta tam je stejně otevřena nejnevědomějším jako nejučenějším, a že zjevené pravdy, jež tam vedou, jsou nad náš rozum, nebyl bych se odvážil podrobit je slaboduchému svému uvažování, a měl jsem za to, že k tomu, aby byly zkoumány s úspěchem, je nutno mít nějaké zvláštní přispění nebes a být víc než člověkem. Nic neřeknu o filozofii¹¹ než to, že vida, jak při všem pěstování nejznamenitějšími duchy, jací žili od mnohých staletí, přece není v ní ještě ani jediné věci, o níž by se nedisputovalo, jež by tedy nebyla pochybná, nebyl jsem tak domýšlivý, abych doufal, že se mi v ní povede lépe než jiným; a že vida, kolik v ní může být o téže věci různých mínění, zastávaných učenci, když přece jen jediné může být pravdivé, považoval jsem takřka za klamně všechno, co bylo toliko pravděpodobné.

Co se pak týče ostatních věd, pokud si vypůjčují své principy z filozofie, soudil jsem, že nebylo možné vystavět nic zajištěného na základech tak málo pevných; a ani pocta, ani užitek, jež tyto vědy slibují, nedokázaly, aby mne zvábila naučit se jim: neboť jsem se necítil, Bohu díky, nucen činit z vědy řemeslo, abych jím zlepšil stav

svého majetku; a ačkoli jsem se nevydával za člověka, který pohrdá slávou jako kynik¹², přesto jsem velmi málo dbal slávy, neboť sem nikterak nedoufal, že bych jí mohl dosíci jinak než nezaslouženě. A konečně, co se týče špatných doktrín, domníval jsem se, že již dostatečně znám jejich cenu, abych se nedal oklamat ani sliby alchymistovými, ani předpověďmi astrologovými, ani podvody magikovými, ani umělostkami a chvástáním těch, kteří se vydávají za obznanější, nežli jsou.

Proto, jakmile mi věk dovolil odejít z područí preceptorů, opustil jsem docela studium;¹³ a rozhodnuv se, že nebudu hledat jiné vědy než tu, jež by se dala nalézt ve mně samém nebo ve velké knize světa, použil jsem zbytku své mladosti k tomu, abych cestoval, abych viděl dvory a armády, abych se stýkal s lidmi různých povah a postavení, abych získal rozličné zkušenosti, abych sám sebe vyzkoušel v situacích, jež mi osud nabízel, a abych všude o věcech se naskytujících činil takové úvahy, abych z nich mohl mít nějaký užitek. Neboť se mi zdálo, že mohu najít mnohem více pravdy v úvahách, jež činí každý o událostech, na nichž mu záleží a jejichž rozuzlení ho nutně brzy potom potrestá, usuzoval-li špatně, než v úvahách, které koná učenec ve své pracovně o spekulacích, jež jsou bez plodných následků a jež pro něj nemají jiný důsledek než ten, že na ně bude tím více domýšlivý, čím budou vzdálenější zdravého smyslu: neboť musil užít tím více ducha a umělosti, snaže se, aby je učinil pravděpodobnými. A měl jsem vždy svrchovanou touhu, abych se naučil rozeznávat pravdivé od klamného, abych viděl jasně do svých činů a kráčel s jistotou tímto životem.

Je pravda, že posuzuje toliko mravy jiných lidí, sotva jsem v nich nalézal, co by mne posílilo; a že jsem v nich pozoroval téměř tolik rozličností, jako dříve v názorech filozofů. Největší tedy užitek, jež jsem z toho získal, byl, že vidá mnoho věcí, jež se nám zdají sice velice přemrštěné a směšné, avšak jsou přece obecně přijímány a schvalovány jinými velkými národy, naučil jsem se nevěřit příliš pevně v nic, o čem jsem se přesvědčil' pouze z příkladu a ze zvyků: a tak jsem se poněmáhle osvobodil od mnohých omylů, jež mohou zatemňovat přirozené světlo našeho ducha a učinit nás méně schopnými řídit se rozumem. Když však jsem věnoval několik roků takovému studiu knihy světa a pokusil se nabýt jisté zkušenosti, rozhodl jsem se jednoho dne zkoumat také sebe sama a použít všech sil svého ducha k volbě cest, kterými se mám brát. Což se mi podařilo mnohem lépe, jak se mi zdá, než kdybych se nebyl nikdy vzdálil ani ze své země, ani od svých knih.

ČÁST DRUHÁ

Základní pravidla metody

Byl jsem právě v Německu, kam mne přivolaly války, jež posud tam nejsou ukončeny; a když jsem se vracel z korunování císařova¹⁴ k vojsku, počínající zima mne zadržela v ležení, kde, nenacházeje žádných styků, jež by mne rozptylovaly, a nemaje ostatně naštěstí žádných starostí ani vášní, jež by mne znepokojovaly, zůstával jsem po celý den uzavřen sám v teplé světnici, maje tak všechnu volnost obírat se svými myšlenkami.¹⁵ A tu především mne napadlo uvážit, že často není tolik dokonalosti v dílech, složených z několika částí a vytvořených rukou rozličných mistrů, jako v dílech, na nichž pracoval jen jediný.¹⁶ Tak například stavby, jež podnikl a dokončil jeden stavitel, jsou obvykle krásnější a lépe uspořádané než ony, jež se snažilo opravit několik lidí, kteří použili starých zdí, vystavěných k jiným účelům. A tak ona stará města, jež byvše zpočátku pouhými podhradími, stala se časem velkými městy, jsou obvykle špatně rozvržena, srovnáme-li je s oněmi pravidelnými městy, vyměřenými na volném prostranství jediným inženýrem podle jeho vlastní úvahy, třeba na některých jejich budovách, když je prohlížíme každou zvlášť, nalezneme často právě tolik, ne-li více umění, než u budov oněch druhých měst; avšak vidouce, jak jsou uspořádána, tu velká budova, onde malá, a jak křivé a nevyrovnané ulice tvoří, řekli bychom, že spíše náhoda je takovým způsobem upravila než vůle některých lidí, nadaných rozumem. A uvážíme-li, že přece v každé době bylo několik úředníků, kteří měli za povinnost bdít nad stavbami soukromníků, aby byly na ozdobu obce, poznáme, že je nesnadno vytvořit velmi dokonalé věci, pracuje-li se toliko na dílech druhého. Tak jsem si také představoval, že národy, které, byvše dříve polodivošské a zcivilizovavše se jen poněmáhle, tvořily si své zákony jen postupně, když je nesnáze, plynoucí ze zločinů a sporů k tomu přinutily, nemohou být tak dobře uspořádány jako ony, jež od počátku, kdy se sdružily, zachovávaly zřízení nějakého rozumného zákonodárce. Jakož je docela jisto, že řád pravého náboženství, jemuž sám Bůh dal příkázání, musí být nesrovnatelně lépe upraven než všechny ostatní. A abychom mluvili o věcech lidských, myslím, že byla-li Sparta kdysi velmi kvetoucí, nebyla toho příčinou správnost každého z jejích zákonů, z nichž mnohé byly dokonce hodně podivné, by i odporovaly dobrým mravům, nýbrž proto, že byvše vymyšleny toliko jediným člověkem, všechny směřovaly k témuž cíli. A proto jsem myslil, že vědy knižní, aspoň ony, jejichž vývody jsou toliko pravděpodobné a které nemají důkazů, byvše složeny a rozšířeny poněmáhle z učení několika osob, nejsou nikterak tak blízké pravdě jako prostá uvažování, jež může přirozeně činit jediný člověk se zdravým rozumem o věcech, jak se naskytou. A rovněž tak jsem se domníval, že ježto jsme všichni byli dětmi, než jsme dospěli, a musili jsme být dlouho vedeni vlastními sklony i učiteli,¹⁷ což obojí často si odporovalo a ani jedno, ani druhé nám možná neradilo vždy k nejlepšímu, je téměř nemožno, aby naše úsudky byly tak čisté a tak pevné, jaké by byly bývaly, kdybychom byli užívali plně svého rozumu od okamžiku svého zrození a kdybychom byli vždy bývali

vedeni jen jím.

Je pravda, že se nikdy nestrhnou všechny domy města jedině proto, aby je znovu postavili jinak; avšak stává se přece, že mnozí lidé bourají své domy a znova je stavějí, ba bývají k tomu někdy nuceni nebezpečím, že domy samy spadnou, když jejich základy nejsou dost pevné. Tímto příkladem jsem se přesvědčil, že by vskutku nebylo rozumné, aby jednotlivec pojal úmysl reformovat některý stát, měně v něm vše od základů a převraceje jej, aby jej znova vybudoval; ani aby reformoval souhrn nauk¹⁸ nebo jejich vyučovací osnovu, určenou pro školy. Že však, co se týče všech nauk, jež jsem až potud přijal, nemohl jsem učinit nic lepšího, než rázem je odvrhnout a pak znovu přijmout buď jiné, lepší, anebo tytéž, když jsem je byl přezkoumal, užívaje měřítko zralého rozumu. A věřil jsem pevně, že se mi takto zdaří žít svůj život mnohem lépe, než kdybych stavěl toliko na starých základech a kdybych se opíral jen o principy, o nichž jsem se byl dal přesvědčit ve svém mládí, nerozsbíraje nikdy, jsou-li správné. Neboť ačkoli jsem v tom pozoroval různé nesnáze, nebyly přesto nikterak nepřemožitelné, a nebylo možné je srovnávat s nesnázemi, spojenými s reformou nejmenších věcí, týkajících se lidského společenství. Jeho veliké útvary je velmi nesnadno zdvihnout, když se skácely, by i zadržet, když se vyšinuly, a jejich pád nemůže být než velice prudký. Mají-li pak jaké nedostatky — sama různost mezi nimi totiž dostatečně dokazuje, že mnohé z nich je mají — život je bezpochyby značně zmínil; dokonce se mnohým z nich vyhnul nebo je nepozorovaně napravil tam, kde by se jim dalo těžko čelit úmyslně; a konečně jsou tyto nedostatky téměř vždy snesitelnější než jejich změna: stejně jako hlavní silnice, točící se mezi horami, stávají se poněkud tak urovnanými a pohodlnými, když se jich užívá, že je mnohem lépe jít po nich, než snažit se kráčet přímější cestou slézáním skal a sestupováním na dno propastí.

Proto nikterak neschvaluji ony svárlivé a nepokojné povahy, jež, nejsouce povolány ani svým rodem ani společenským postavením k řízení věcí veřejných, přesto do nich myšlenkově zasahují nějakou novou reformou. A domníval-li bych se, že by v tomto spise byla nejmenší věc, pro niž by mne bylo možno podezírat z tohoto bláznovství, byl bych velice zarmoucen, že jsem strpěl, aby byl uveřejněn. Mé úmysly nešly nikdy dále, než k snaze o zlepšení mých vlastních myšlenek a o to, abych stavěl na základech výlučně svých vlastních. Ukazuji vám tu příklad své práce, jež se mi dost líbila, ne ovšem proto, že bych chtěl komukoli radit, aby ho následoval: ti, které Bůh lépe obdařil svými milostmi, budou snad mít vznešenější cíle, a u mnohých se velice obávám, že již můj cíl je příliš smělý pro ně. Samo rozhodnutí, zbavit se všech nauk, v něž jsme dříve měli víru, není příkladem, jehož by měl každý následovat; svět je složen téměř jen z duchů dvojího druhu, pro něž se tento příklad nikterak nehodí: z těch totiž, kteří, pokládajíce se za obratnější, než jsou, nedovedou se vyhnout přehálenosti svých úsudků ani mít dost trpělivosti, aby v přesném pořadí vyvozovali všechny své myšlenky — takže, kdyby se jednou odvážili zapochybovat o zásadách, jež si osvojili, a uhnout z obvyklé cesty, nikdy by se nemohli držet stezky, vedoucí přímo, a zůstali by v bludech po všechn svůj život; a pak z oněch, kteří, majíce dost rozumu anebo skromnosti, aby uznali, že jsou méně schopní rozeznat pravdivé od klamného než někteří jiní, jimiž mohou být poučeni, musí se spíše spokojit následováním učení oněch jiných lidí, než aby sami hledali lepší.

Co se mne týče, byl bych asi patřil k těmto druhým, kdybych byl měl jen jednoho učitele, anebo kdybych nebyl znal rozdíly, jež byly za všech dob mezi názory nejučenějších. Avšak věda již od času svých kolejných studií, že nelze si vymyslet nic tak zvláštního¹ a tak málo hodného víry, co by nebylo bývalo řečeno některým z filozofů,¹⁹ a později na cestách poznáv, že všichni, kdož mají názory od našich značně odlišné, nejsou proto ještě barbary ani divochy, nýbrž že mnozí z nich používají rozumu stejně jako my, anebo ještě více; a uváživ, kterak týž člověk, s tímž rozumem, byv vychován od svého dětství mezi Francouzi nebo Němci, stává se jiným, než kdyby byl vždy žil mezi Číňany nebo Kanibaly; a kterak, módu našich šatů nevyjímaje, tatáž věc, jež se nám líbila před deseti roky a jež se nám snad bude líbit znova, než uplyne deset let, nyní se nám zdá výstřední a směšná: takže je to spíše zvyk a příklad, co nás přesvědčuje, než nějaké jisté poznání; a že přece většina hlasů není důkazem, jenž by něco platil při pravdách poněkud nesnadno poznatelných, protože je mnohem pravděpodobnější, že je spíše našel jediný člověk než celý národ: nemohl jsem si vybrat nikoho, jehož názory by se mi zdály vhodnějšími než názory jiných, a shledal jsem, že jsem nucen ujmout se sám svého vedení.

Avšak jako člověk, který kráčí sám a ve tmách, rozhodl jsem se jít tak zvolna a být tak obezřelý v každém směru, abych se, postupuje jen velice pomalu, vystříhal aspoň pádu. Nechtěl jsem také zpočátku nadobro zavrhnout žádný z názorů, jež se dovedly vetřít do mé víry, nejsouce tam uvedeny rozumem, aniž jsem předtím věnoval dostatečně času na rozvržení podnikaného díla a na hledání pravé metody, abych došel znalosti všeho, čeho by byl můj duch schopen.

Ve svých mladších letech²⁰ studoval jsem trochu z věd filozofických logiku a z věd matematických geometrickou analýzu a algebru, tři umění či vědy, jež, jak se zdálo, mohly prospět poněkud mému cíli. Avšak rozsbíraje je, upozoroval jsem, že v logice její sylogismy a většina jejích ostatních nauk spíše se hodí k tomu, vykládat druhému věci známé, anebo, jako nauka Lullova,²¹ mluvit bez soudnosti o věcech neznámých, než jim naučit. A ačkoli logika obsahuje vskutku mnoho pravidel velmi pravdivých a velmi dobrých, je mezi nimi přimíšeno tolik jiných buď škodlivých, nebo zbytečných, že je téměř tak nesnadno je navzájem oddělit, jako vytesat Dianu nebo Minervu z kusu mramoru, jenž není posud ani opracován. Co se pak týče analýzy starých a algebry moderních,²²

nehledíc na to, že se vztahují toliko na otázky velmi abstraktní a že se jich zdánlivě nedá k ničemu použít, první z nich je vždy tak odkázána na přihlížení k názorným tvarům,²³ že může cvičit intelekt jen s velkou námahou obrazotvornosti; a při druhé z nich jsme do té míry podrobeni jistým pravidlům a jistým číslům,²⁴ že z ní učinili zmatené a temné umění, ducha zatěžující, místo vědy, ducha vzdělávající. To bylo příčinou, že jsem pokládal za potřebné hledat nějakou metodu jinou, jež, majíc přednosti těchto tří, byla by prosta jejich chyb. A jako mnohost zákonů bývá často omluvou neřestem, takže stát je mnohem lépe řízen, má-li jen velmi málo zákonů, jež jsou velice přísně zachovávány: tak jsem se domníval, že místo onoho velkého počtu pravidel, z nichž je složena logika, budu mít dosti na čtyřech,²⁵ jen rozhodnu-li se pevně a nastálo, že se od nich ani jedinkrát neuchýlím.

První bylo, nepřijímat nikdy žádnou věc za pravdivou, již bych s evidencí²⁶ jako pravdivou nebyl poznal: tj. vyhnout se pečlivě ukvapenosti a zaujatosti; a nezahrnovat nic víc do svých soudů než to, co by se objevilo tak jasně a zřetelně mému duchu, abych neměl žádnou možnost pochybovat o tom.

Druhé, rozdělit každou z otázek, jež bych prozkoumával, na tolik částí, jak je jen možno a žádoucí, aby byly lépe rozřešeny.²⁷

Třetí, vyvozovat v náležitém pořadí své myšlenky, počínaje předměty nejjednoduššími a nejsnáze poznatelnými,²⁸ stoupaje povlovně jakoby se stupně na stupeň až k znalosti nejsložitějších, a předpokládaje dokonce řád i mezi těmi, jež přirozeně po sobě nenásledují.²⁹

A poslední, činit všude tak úplné výčty a tak obecné přehledy, abych byl bezpečen, že jsem nic neopominul.³⁰

Ony dlouhé řetězy docela prostých a snadných důvodů, jichž geometrové obvykle užívají, aby došli svých nejnepřesnějších závěrů, daly mi popud k názoru, že všechny věci, jež se mohou stát předměty lidského vědění, následují po sobě stejným způsobem, a že když se jen vyhneme tomu, přijímat nějakou věc nepravdivou za pravdivou, a když zachováváme vždy pořádek, jakého je potřebí k vyvozování jedněch z druhých, nemůže být nic tak vzdáleného, aby se toho nakonec nedosáhlo, ani tak skrytého, aby to nebylo objeveno.³¹ Nebylo pro mne příliš nesnadné najít ony věci, jimiž bylo potřebí začít: neboť jsem již věděl, že jsou to věci nejjednodušší a nejsnáze poznatelné; a vida, že mezi všemi těmi, kteří předtím hledali pravdu ve vědách, toliko matematikové byli s to nalézt určité důkazy, tj. určité jasné a evidentní důvody, nikterak jsem nepochyboval o tom, že je nutno počít těmi, kterými se oni zabývali; nesliboval jsem si od nich ovšem žádný jiný prospěch než ten, že si můj duch zvykne poznávat pravdu a neuspokojovat se falešnými důvody. Avšak neměl jsem v úmyslu se pokoušet, abych si proto osvojil všechny jednotlivé vědy, jež se obyčejně nazývají matematické;³² a vida, že se všechny tyto vědy, ačkoli jsou jejich předměty rozdílné, shodují, pokud berou v úvahu toliko různé vztahy nebo poměry, jež jsou v nich, pokládal jsem za lepší, obírat se jen těmito vztahy všeobecně a brát při tom v úvahu jen takové předměty, jež by byly s to usnadnit mi jejich poznání,³³ a dokonce je nikterak na tyto předměty nevázat, aby bylo možno je aplikovat tím lépe potom na všechny ostatní, jimž by vyhovovaly. Potom uvědomiv si, že bude nutno k jejich poznání zkoumat leckdy každý zvlášť; a jindy jen zapamatovat si je nebo obsáhnout několik z nich najednou: myslil jsem, že pro lepší zkoumání každého jednotlivě musím si je představovat jako poměry přímek, protože jsem nenalezl nic prostšího, ani nic, co bych mohl zřetelněji představit své obrazotvornosti a svým smyslům; avšak že pro pamatování nebo pochopení několika z nich najednou je nutno označit je několika, pokud možno nejkratšími symboly početními;³⁴ a že si tímto způsobem vypůjčím vše, co je nejlepší v geometrické analýze a v algebře, a opravím všechny chyby jedné druhou.

A vskutku se odvažuji říci, že přesné zachovávání toho mála pravidel, jež jsem si zvolil, mi tolik usnadnilo řešení všech otázek, jež tyto dvě vědy zabírají, že jsem ve dvou nebo třech měsících, v nichž jsem je zkoumal, počav od nejjednodušších a nejvšeobecnějších věcí a používaje každé pravdy, kterou jsem našel, jako pravidla, iež mi pak pomáhalo *nalézat* pravdy další, nejen dovedl rozřešit mnohé otázky, které jsem kdysi pokládal za velice nesnadné, nýbrž že se mi nadto nakonec zdálo, že dokážu určit dokonce i u těch, jejichž řešení neznám, jakými prostředky a do jaké míry je možno je rozluštit.³⁵ Nebudete mne snad tedy pokládat za příliš marnivého, uvážíte-li, že existuje jedna pravda o každé věci, a kdokoli ji nalezne, ví o ní tolik, kolik lze o ní vědět; například dítě, znalé aritmetiky, učinivše součet podle pravidel, může být jisto, že našlo v onom součtu, o který mu šlo, vše, co lidský duch může nalézt. Vždyť přece metoda, učící zachovávat správný postup a vyčíst přesně všechny podmínky toho, co hledáme, obsahuje vše, co dodává jistoty pravidlům aritmetiky.

Avšak nejvíc uspokojovala mne tato metoda tím, že jsem byl ubezpečen, že užívaje jí, užívám ve všem svého rozumu, ne-li dokonale, aspoň podle svých možností; že nadto, řídě se jí, jsem cítil, že si můj duch poněkud zvyká chápat jasněji a zřetelněji předměty, kterými se zabývá; a že, neomeziv tuto metodu na žádnou látku vybranou, hodlal jsem ji aplikovat se stejným užitkem na problémy ostatních věd, jak jsem učinil v problémech algebraických. Ne že bych se byl proto odvážil prozkoumávat hned všechny ony problémy, které by se naskytly; neboť to by již bylo odporovalo postupu, jež metoda předpisovala. Avšak dbaje toho, že jejich zásady musí být všechny vypůjčeny z filozofie, v níž jsem jistých zásad posud nenacházel, domníval jsem se, že je především potřebí, abych se snažil o stanovení takových zásad ve filozofii; a ježto tato věc je nejdůležitější věcí na světě a nutno se při ní nejvíce obávat přenáhlenosti a zaujatosti, měl jsem za to, že se nesmím o to pokusit, pokud jsem nedosáhl mnohem zralejšího věku,

než bylo třiaadvacet let, kolik jsem tehdy měl, a pokud bych napřed nestrávil mnoho času v přípravách k tomu, jednak vymyčije ze svého ducha všechny špatné názory, jež jsem si předtím osvojil, jednak sbíraje četné zkušenosti, jež by byly pak látkou k mým úvahám, a cviče se neustále v metodě, kterou jsem si přikázal, abych se v ní víc a více utvrzoval.

ČÁST TŘETÍ

Několik pravidel morálky, vyvozených z metody

Ježto pak nestačí před přestavbou příbytku, v němž žijeme, strhnout ho a opatřit si stavivo a stavitele, nebo sám se věnovat architektuře, a mít také pečlivě nakresleny plány, nýbrž je potřebí také obstarat si nějaké jiné bydliště, kde by bylo možné pohodlně pobývat po dobu práce: tedy i já, abych nezůstal nerozhodný ve svých činech, i když mne rozum nutí k nerozhodnosti v mých soudech, a abych přesto hned žil co nejšťastněji, vytvořil jsem si prozatímní morálku,³⁶ jež se skládala toliko ze tří nebo čtyř zásad, jež vám rád sdělím.

První byla, abych byl poslušen zákonů a zvyků své země, přidržuje se věrně náboženství,³⁷ v němž jsem byl milostí Boží vychován od svého dětství, a řídě se ve všech jiných věcech názory nejmírnějšími a nejméně výstředními, jimiž by se v praxi obecně řídili nejrozumnější z těch, s nimiž budu musít žít. Neboť ježto mé vlastní názory od té chvíle pro mne nic neplatily, protože jsem je všechny chtěl podrobit zkoušce, byl jsem ubezpečen, že učiním nejlépe, budu-li následovat názorů rozumnějších lidí. A ačkoli jsou možná stejně rozumní lidé mezi Peršany nebo Čínyany jako u nás, pokládal jsem za nejužitečnější řídit se podle těch, s nimiž budu musít žít; a abych znal, jaké jsou po pravdě jejich názory, pokládal jsem za nutné všimati si spíše toho, co činí, než toho, co mluví; nejen proto, že při zkaženosti našich mravů je málo lidí, kteří by řekli vše, co si myslí, nýbrž i proto, že mnozí sami to nevědí; neboť činnost duševní, již věříme v nějakou věc, liší se od té, již poznáváme; že v ni věříme,³⁸ a vyskytují se často jedna bez druhé. A z různých názorů, stejně přijímaných, volil jsem jen nejmírnější; jednak protože jsou vždy pro praxi nejpohodlnější a pravděpodobně nejlepší, neboť všechny výstřednosti bývají špatné; jednak také proto, abych se méně odchýlil od správné cesty při pochybení, než by se stalo, kdybych byl zvolil jeden z extrémů, zatímco by bylo bývalo třeba řídit se druhým. A zejména jsem zařadil mezi výstřednosti všechny závazky, jimiž nějak omezujeme svou svobodu: ne že bych nesouhlasil se zákony, jež proto, aby pomohly vratkým a slaboduchým lidem, dovolují, máme-li nějaký dobrý úmysl, nebo pro bezpečnost obchodního styku úmysl jen mravně lhostejný, činit sliby a smlouvy, zavazující k vytrvání v něm: nýbrž proto, že jsem viděl, že na světě nijaká věc nezůstává stále v témž stavu, a že já sám jsem hodlal zdokonalovat stále své úsudky, a nikoli zhoršovat je, a byl bych se domníval, že činím velikou chybu proti zdravému rozumu, kdybych proto, že jsem kdysi schvaloval nějakou věc, nutil se pokládat ji za dobrou i pak, když už snad přestala dobrou být, nebo kdybych ji za takovou přestal pokládat.

Mou druhou zásadou bylo, být podle možnosti co nejpevnější a nerozhodnější ve svých činech a stejně vytrvale přidržovat se nejpochybnějších názorů, jakmile jsem se k tomu rozhodl, jako kdyby byly nejnepochybnější. A napodobovat v tom pocestné, kteří zabloudivše v lese, nemají se bez cíle točit jednou na jednu, po druhé na druhou stranu, tím méně se zastavovat na jednom místě, nýbrž mají kráčet vždy nejpřímější možnou cestou jedním směrem a nijak se od něho neodchylovat z nicotných důvodů, třeba snad zpočátku jen pouhá náhoda je přiměla k tomu, aby si jej zvolili: neboť takto, i když nedojdou přesně, kam dojíti chtějí, přijdou nakonec přece někam, kde pravděpodobně jim bude lépe než uprostřed lesa. Ježto tedy konání našeho života nestrpí mnohdy odkladu, je nepochybnou pravdou, že když není v naší moci poznat názory nejsprávnější, máme se přidržovat názorů nejpravděpodobnějších;³⁹ a dokonce i kdybychom nemohli rozpoznat, zda je více pravděpodobnosti v jedněch nebo v druhých názorech, máme se přece rozhodnout pro jedny z nich a pokládat je potom ne již za pochybné, pokud jde o jich užití, nýbrž za nejsprávnější a nejnepochybnější, protože i důvod, pro který jsme se rozhodli, je takový. A to stačilo, abych se napotom zbavil všeho litování a výčitek, jež obyčejně znepokojují svědomí slabých a kolísavých duchů, kteří se dávají ve své vrtkavosti svádět, aby konali jako dobré ty věci, jež pak pokládají za špatné.

Mou třetí zásadou bylo, abych se snažil přemáhat spíše sebe než osud a měnit spíše své touhy než pořádek světa; a vůbec abych pevně věřil, že nic není úplně v naší moci než naše myšlenky, takže když jsme jednali, jak nejlépe jsme myslili, ve věcech, jež jsou mimo nás, vše pro nás bezúspěšné je pro nás také naprosto nemožné. A to právě zdálo se mi dostačující, abych v budoucnosti netoužil po ničem, čeho bych nezískal, a abych se tak stal spokojeným: ježto už naše vůle sama nás vede žádat si toliko těch věcí, jež jí naše úvaha ukazuje jako aspoň trochu možné, je jisto, že posuzujeme-li všechny statky mimo nás jako stejně nám nedosažitelné, nebudeme o nic více litovat, že nám chybějí ty, jež nám zdánlivě patří od původu, když jich budeme zbaveni bez své viny, než litujeme toho, že nemáme království čínské nebo mexické; a činíce, jak se říká, z nouze ctnost, nebudeme toužit po zdraví, jsouce nemocni, nebo po svobodě, jsouce ve vězení, více, než toužíme teď po těle z látky tak neporušitelné jako diamant, nebo po křídlech, jako mají ptáci. Avšak přiznávám, že je potřebí dlouhého cvičení a často opakovaného rozjímání, abychom si zvykli pohlížet na všechny věci z této stránky; a domnívám se, že právě v tomto záleží tajemství oněch filozofů,⁴⁰ kteří se kdysi dovedli vymanit z moci náhody a přes bolesti a chudobu soupeřit v blaženosti se svými bohy. Neboť neustále se

zabývající pozorováním hranic, postavených jim přírodou, přesvědčovali se tak dokonale, že nic není v jejich moci mimo jejich myšlenky, že už to dostatečně zabraňovalo, aby neměli zálibení v čemkoli jiném, a ovládali své myšlenky tak naprosto, že proto i měli jakýsi důvod pokládat sebe za bohatší a mocnější a svobodnější a šťastnější než kohokoli z ostatních lidí, kteří, nemajíce této filozofie, ať jsou jakkoli obdařeni přírodou a osudem, nikdy tak nemají v moci vše, co by chtěli.

Konečně, jako na závěr této morálky, připadl jsem na to, sestavit přehled rozličných zaměstnání, jež mají lidé v tomto životě, abych se tak pokusil vybrat si z nich nejlepší, a nemluvě o zaměstnání druhých, domníval jsem se, že nemohu učinit lépe než pokračovat v zaměstnání, které mám, to jest, užít celého svého života k pěstování rozumu a pokračovat podle svých možností v poznání pravdy, veden jsa metodou, již jsem si předeepsal. Zakusil jsem tak neobyčejných slastí od té doby, co jsem začal používat této metody, že nelze podle mého mínění prožívat v tomto životě sladších nebo nevinnějších; každého dne objevoval jsem touto metodou několik pravd, jež se mi zdály dost důležité a jiným lidem vůbec neznámé, a z toho naplnilo mého ducha takové zadostiučinění, že se mne nic jiného nedotýkalo. Nadto tři předcházející zásady byly založeny toliko na mém úmyslu dále se vzdělávat: neboť, ježto nám každému Bůh popřál trochu důvtipu, abychom rozeznali pravdivé od klamného, nebyl bych se ani na okamžik domníval, že se smím spokojit názory jiných, kdybych si nebyl předsevzal užít svého vlastního úsudku na jejich přezkoumání ve vhodné době; a nebyl bych se dovedl zprostit strachu z mýlky, následuje jich, kdybych nebyl doufal, že proto neztratím žádnou příležitost nalézt nějaké lepší, jsou-li jaké.⁴¹ A konečně, nebyl bych dokázal omezit své touhy ani být spokojen, kdybych nebyl šel cestou, kterou, jak jsem měl za to, mohl jsem jistě získat nejen všechny znalosti, jichž jsem schopen, nýbrž i všechny pravé statky, jež kdy budu mít: neboť, ježto naše vůle se k nějaké věci přiklání nebo se jí vzdaluje toliko podle toho, je-li tato věc podle našeho úsudku dobrá nebo špatná, postačí dobře soudit, abychom dobře jednali, a soudit, jak nejlépe dovedeme, abychom rovněž jednali co nejlépe, to jest, abychom dosáhli všech ctností a zároveň všech statků, jichž možno dosáhnout; a když jsme jisti, že je tomu tak, nelze nebyť spokojen.⁴² Ujistiv se takto těmito zásadami a ponechav je nadále stranou spolu s pravdami náboženskými,⁴³ jež byly vždy na prvním místě v mém nazírání, usoudil jsem, že smím postupně opouštět všechny své ostatní názory. A poněvadž jsem doufal, že toho dosáhnu snáze, stýkáje se s lidmi, než zůstáváje nadále uzavřen ve svém pokoji, kde mne napadly všechny tyto myšlenky, vypravil jsem se ještě před koncem zimy znova na cesty. A po všech následujících devět let⁴⁴ nečinil jsem nic jiného, než že jsem jezdil sem a tam po světě, snaže se být spíše divákem než hercem při všech komediích, jež se ve světě hrají; a uvažuje zejména při každé věci o tom, co by jí mohlo činit podezřelou a dát nám příležitost k mýlkám, vytrhával jsem při tom ze svého ducha všechny omyly, jež se do něho mohly dříve vloudit. Ne že bych tím byl napodoboval skeptiky, kteří pochybují, jen aby pochybovali, a předstírají, že jsou vždy nerozhodni: naopak, veškeré mé snahy směřovaly k tomu, abych došel jistoty a odházal nános a písek, abych našel skálu nebo jíl. A to se mi snad dost dobře podařilo; snaže se totiž odhalit nikoli slabými domněnkami, nýbrž jasnými a zajištěnými úsudky klamnost nebo nejistotu učení, jež jsem zkoumal, nesetkal jsem se s žádným učením tak pochybným, abych z něho přece nevyvodil nějaký závěr dost jistý, i kdyby to nebylo nic jiného, než právě to, že toto učení nemělo do sebe nic jistého. A jako při bourání starého obydlí uchovávají se zpravidla jen trosky pro stavbu novou, tak opustiv všechny své názory, jež jsem pokládal za mylné, činil jsem různá pozorování a získával četné zkušenosti, s jejichž pomocí jsem si pak osvojil názory jistější. A nadto jsem se dále cvičil v metodě, již jsem si předeepsal. Neboť nejen jsem pečoval o to, abych řídil vůbec všechny své myšlenky jejími pravidly, nýbrž ponechával jsem si čas od času několik hodin, jichž jsem používal zejména na aplikaci této metody při problémech matematických nebo také některých jiných, z nichž jsem mohl takřka učinit problémy matematické,⁴⁵ odděluje je ode všech principů ostatních věd, jež jsem neshledával dost pevnými, což, jak uvidíte, jsem učinil u mnohých, jež jsou vyloženy v tomto spise. Nežije tedy zdánlivě jiným způsobem než ti, kteří, nemajíce nic jiného na práci než trávit klidný a bezúhonný život, snaží se oddělovat radosti od neřestí, a kteří, aby se bez nudy těšili ze své prázdny, užívají všech počestných zábav, neustále jsem kráčel za svým cílem a získával jsem pro poznání pravdy snad více, než kdybych byl jen četl knihy nebo se stýkal se spisovateli.

Avšak těch devět let uběhlo dříve, než jsem se přiklonil k nějakému stanovisku v těch otázkách, o nichž obyčejně disputují učenci, a než jsem začal hledat základy nějaké filozofie bezpečnější, než je filozofie obecná. A příklad mnohých znamenitých duchů, kteří, majíce kdysi též cíl, podle mého soudu ho nedosáhli,⁴⁶ ukazoval mi tolik nesnázi, že bych se byl toho snad ještě dlouho neodvážil, kdybych nebyl viděl, že někteří pustili již do světa zprávu, že jsem cíle došel.⁴⁷ Nedovedl bych říci, na čem zakládali toto mínění; a kdybych byl k tomu přispěl svými řeči, bylo by to jen bezelstnějším přiznáním toho, co nevím, než bývá u těch, kteří chtějí být za učené pokládáni, a snad i spíše odhalováním mých důvodů k pochybování o mnohých věcech, jež jiní pokládají za jisté, než tím, že bych se byl chlubil nějakou doktrínou. Avšak maje dost hrdosti, abych si nepřál být pokládán za jiného, než jsem byl, myslil jsem si, že se musím pokusit všemožně, abych se stal hodným pověsti, již jsem požíval; a je tomu právě osm let,⁴⁸ co mne tato touha přiměla vzdálit se všech míst, kde bych mohl mít známé, a uchýlit se sem, do země, kde dlouhotrvající války⁴⁹ zavedly takové poměry, že armády, zde udržované, zdají se být povolány jen k tomu, aby se tu mohlo ovoce míru užívat s tím větší jistotou, a kde v množství lidí velmi činných a starajících se spíše o své vlastní věci než zvědavých na věci druhých,

maje všechno pohodlí, obvyklé v neživějších městech, mohl jsem žít stejně osamocen a v ústraní jako v nejdlehlější poušti.

ČÁST ČTVRTÁ

*Důkazy o jsoucnosti Boha a lidské duše
neboli základy metafyziky*

Nevím, mám-li vám vyprávět o prvních úvahách, jež jsem tam konal; neboť jsou tak metafyzické a tak neobvyklé, že nebudou snad po chuti všem. A přece, aby bylo možné posoudit, jsou-li základy, jež jsem postavil, dost pevné, jsem do jisté míry nucen o nich promluvit. Již dávno jsem pozoroval, že pokud jde o mravy, je někdy nutno držet se názorů, jež pokládáme za velmi nejisté, tak, jako by byly nepochybné, jak bylo řečeno výše; avšak protože tehdy bylo mým přáním jedině věnovat se hledání pravdy, myslil jsem si, že je potřebí učinit pravý opak a zavrhnout jako naprosto klamně vše, o čem bych mohl smyslit sebemenší pochybnost, abych tak viděl, nezůstane-li pak přece něco docela nepochybného. Protože pak nás naše smysly někdy klamou, jal jsem se předpokládat, že není věci, jež by byla taková, za jakou nám ji podávají: a protože existují lidé, kteří se mýlí v úsudcích i při nejjednodušších věcech z geometrie a přitom se dopouštějí paralogismů, soudil jsem, že mohu chybovat jako každý jiný, a proto jsem odvrhl jako klamně všechny důvody, jež jsem předtím pokládal za důkazy; a konečně soudě, že tytéž myšlenky, jež máme ve bdění, mohou se nám dostavit také ve spánku, aniž je tehdy jediná z nich pravdivá, rozhodl jsem se, že si budu představovat, že všechny věci, jež mi kdy přišly na mysl, nejsou též pravdivější než přeludy mých snů.⁵⁰ Avšak ihned potom jsem si uvědomil, že i když jsem chtěl myslit, že vše je klamně, je nezbytně nutno, abych já, který tak myslím, existoval; a pozoruje, že tato pravda: myslím, tedy jsem,⁵¹ je tak pevná a jistá, že ani nejvýstřednější předpoklady skeptiků nejsou schopny jí otřást, soudil jsem, že ji mohu přijmout bez obavy za první zásadu filozofie, již jsem hledal.

Potom zkoumaje pozorně, co jsem, a vida, že si mohu sice představit, že nemám tělo a že není svět ani místo, kde bych byl, avšak že si proto nemohu představovat, že vůbec nejsem; a že naopak již z toho, že mám v úmyslu pochybovat o skutečnosti ostatních věcí, následuje docela zjevně a jistě, že jsem; že však, kdybych přestal myslit, i kdyby všechno ostatní, co jsem si kdy představoval, bylo skutečné, nemohl bych věřit ve svou existenci: z toho jsem poznal, že jsem substance,⁵² jejíž všechna podstata čili přirozenost je toliko myšlení, a jež ke své existenci nepotřebuje žádné místo ani nezávisí na žádné hmotné věci. Takže toto Já, to jest duše, kterou jsem tím, čím jsem, je naprosto rozdílná od těla, ba lze ji snáze poznat než tělo,⁵³ a i kdyby ho nebylo, byla by tím, čím jest.

Pak jsem uvažoval všeobecně o tom, čeho je zapotřebí, aby byl soud pravdivý a jistý; neboť ježto jsem právě našel takový, o němž jsem věděl, že je pravdivý a jistý, myslil jsem, že musím také vědět, v čem záleží tato jistota. A zpozorovav, že ve větě: myslím, tedy jsem, není nic, co by mne ubezpečovalo, že dím pravdu, ledaže poznávám velmi jasně, že k tomu, abych myslil, je nutno být: usoudil jsem, že mohu vzít za obecné pravidlo, že věci, jež chápeme naprosto jasně a naprosto zřetelně, jsou všecky skutečné; že je však jenom jistá nesnáze v tom, správně rozeznat, které jsou ty, jež chápeme zřetelně.

Uvažuje pak o tom, že pochybuji, a že tedy má bytost není docela dokonalá, neboť jsem jasně viděl, že vědět je dokonalejší než pochybovat, pojal jsem úmysl hledat, odkud mi bylo dáno myslit na něco dokonalejšího, nežli jsem sám; a poznal jsem zřejmě, že to musila být nějaká bytost vpravdě dokonalejší podstaty. Při myšlenkách o mnohých jiných věcech mimo mne, jako o nebi, zemi, světle, teple a tisíci jiných, nezáleželo mi tolik na tom, abych věděl, odkud pocházejí, neboť nezpozorovav v nich nic, co by je podle mého zdání stavělo nade mne, mohl jsem se domnívat, že jsou-li skutečné, jsou závislé na mé přirozenosti, pokud tato přirozenost má určitou dokonalost;⁵⁴ a nejsou-li skutečné, že je mám z nicoty, to jest, že jsou ve mně proto, že mám nedostatky. Avšak nemohlo tomu být stejně s ideou⁵⁵ bytosti dokonalejší než má vlastní: neboť mít ji z nicoty byla věc zřejmě nemožná; a ježto je stejně protismyslné, aby dokonalejší bylo následkem méně dokonalého a závislé na něm, jako je nemyslitelné, že z ničeho pochází něco, nemohl jsem ji vyvodit také ze sebe sama; takže zbývalo jen to, že byla do mne vložena bytostí, jež byla opravdu dokonalejší než já a jež měla dokonce v sobě všechny dokonalosti, o nichž jsem mohl mít jisté ponětí, to jest, abych se vyjádřil jedním slovem, jež byla Bůh. A k tomu jsem připojil, že — znaje některé dokonalosti, jichž sám nemám — nejsem jedinou bytostí, která existuje⁵⁶ (budu zde užívat, dovolíte-li, neomezeně výrazů scholastických), nýbrž že musí být jiná, dokonalejší bytost, na níž závisím a od níž jsem obdržel vše, co mám: neboť kdybych byl sám a nezávislý na nikom jiném, takže bych měl sám ze sebe všechno ono málo, v čem mám účast na dokonalé Bytosti, byl bych mohl mít ze sebe z téhož důvodu všechno to další z ní, co, jak jsem věděl, mi chybělo, a být proto sám nekonečný, věčný, neměnný, vševědoucí, všemohoucí a mít vůbec všechny dokonalosti, jež, jak jsem mohl poznat, má Bůh. Neboť podle právě vylíčených úvah stačilo pro poznání přirozenosti Boží, pokud má přirozenost toho byla schopna, toliko uvážít u všech věcí, o nichž jsem našel v sobě nějakou ideu, je-li dokonalostí, nebo nikoli, mít je, a přesvědčil jsem se, že v Bohu není žádná z těch, které mají nějakou nedokonalost, ale že

všechny jiné v něm jsou. Tak jsem viděl, že pochybování, nestálost, smutek a podobné věci v něm nemohou být, protože já sám bych byl velice šťasten, kdybych jich byl ušetřen. Mimoto jsem měl představy mnohých smyslům přístupných a tělesných věcí: neboť i kdybych předpokládal, že sním, a že vše, co vidím nebo si představuji, je klamně, nemohl bych přece popírat, že ideje toho všeho jsou skutečně v mé mysli; avšak protože jsem na sobě již velmi jasně poznal, že přirozenost duchovní je rozdílná od tělesné, bera v úvahu, že všeliké složení dokazuje závislost, a že závislost je zřejmě nedostatek, soudil jsem, že nemůže být pro Boha dokonalostí být složen z těchto dvou přirozeností, a že proto z nich složen není; že však, jsou-li ve světě nějaká těla nebo nějakí duchové nebo jiné bytosti ne zcela dokonalé, musí jejich jsoucnost záviset na jeho síle, takže nemohou bez něho existovat ani na okamžik.

Chtěl jsem potom hledat i jiné pravdy, a vybrav si předmět, jímž se zabývají badatelé o geometrii a jež jsem pojal jako souvislé těleso neboli jako prostor, bez konce rozložený do délky, šířky a výšky či hloubky, dělitelný na různé části, jež mohou mít různé tvary a velikosti a být uváděny v pohyb anebo přenášeny všemožným způsobem (neboť geometrové předpokládají toto vše u svého předmětu), prošel jsem několik z jejich jednodušších důkazů; a uváživ, že ona veliká jistota, těmto důkazům obecně připisovaná, je založena toliko na tom, že jsou chápány názorem a podle pravidla výše vysloveného, nepustil jsem rovněž se zřetele, že v nich není nic, co by mne ujistilo o existenci jejich předmětu: neboť například jsem viděl, že předpokládáme-li trojúhelník, musí se jeho tři úhly rovnat dvěma pravým, avšak přesto neviděl jsem nic, co by mne přesvědčilo, že existuje ve světě nějaký trojúhelník; a tak vraceje se ke zkoumání ideje, již jsem měl o dokonalé Bytosti, shledal jsem, že je její existence v ní zahrnuta, jako je zahrnuto v ideji trojúhelníka, že jeho tři úhly se rovnají dvěma pravým,⁵⁷ anebo v ideji koule, že všechny její body jsou stejně vzdáleny od jejího středu, ne-li ještě zřejměji; a že proto je alespoň stejně jisto, že Bůh, jenž je onou dokonalou Bytostí, jest čili existuje, jako může být jistý jakýkoli geometrický důkaz.

Avšak namlouvají-li si mnozí, že je obtížno poznat jej, a dokonce též poznat, co to je jejich vlastní duše, je to proto, že nikdy nepozve-dají svého ducha nad věci smyslům přístupné⁵⁸ a že jsou tou měrou zvyklí pojímat věci toliko představivostí, což je zvláštní způsob myšlení, vyhrazený pro hmotné věci, že vše, co není představitelné, zdá se jim nepochopitelné. To je sdostatek zřejmé z toho, co i filozofové prohlašují ve školách za zásadu, že totiž nic není v intelektu, co by napřed nebylo bývalo ve smyslech, kde ovšem ideje Boha a duše⁵⁹ nikdy nebyly. Zdá se mi pak, že ti, kteří chtějí používat své obrazotvornosti na jejich pochopení, počínají si tak, jako kdyby chtěli ke slyšení zvuků anebo cítění zápachů užívat svých očí: a nadto je ještě ten rozdíl, že smysl zrakový zajišťuje nám stejně pravdivost svých předmětů jako smysl čichový nebo sluchový, kdežto naše představivost ani naše smysly nikdy by nás o ničem neujistily, neza-sáhlo-li by tu naše rozumové chápání.

Konečně pak, jsou-li ještě lidé, nepřesvědčeni dostatečně o existenci Boha a své duše těmi důvody, jež jsem uvedl, rád bych, aby zvěděli, že všechny ostatní věci, o nichž jsou snad podle svého zdání lépe přesvědčeni, jako že například mají tělo, nebo že existují hvězdy a země a podobné věci, jsou méně jisté. Neboť třebaže bychom měli mravní jistotu⁶⁰ o těchto věcech, jež je taková, že by bylo asi výstřední o ní pochybovat, přece, jde-li o jistotu metafyzickou, nemůžeme popírat, nejsme-li nerozumní, že je dostatečným důvodem k pochybování o ní poznatek, že je možno stejným způsobem si představit ve spánku, že máme jiné tělo, nebo že vidíme jiné hvězdy nebo jinou zemi, aniž je tomu tak. Neboť odkud víme, že myšlenky, přicházející ve spánku, jsou klamnější než ty druhé, uvážíme-li, že často jsou stejně živé a výrazné? A necht' nejlepší duchové se o to pokoušejí, jak je jim libo, nevěřím, že by mohli podat nějaký důvod, jenž by stačil odstranit toto pochybování, nepředpokládají-li existenci Boží. Neboť především již to, co jsem dříve vyslovil jako pravidlo, že totiž věci, které zcela jasně a zřetelně chápeme, jsou všechny⁶¹ skutečné,⁶² je podepřeno toliko tím, že Bůh jest čili existuje, že je dokonalou bytostí, a že vše, co je v nás, vychází od něho. Z čehož vypývá, že naše ideje nebo poznatky, jsouce reálnými věcmi a vycházejíce od Boha, ve všem, v čem jsou jasné a zřetelné, nemohou po této stránce nebýt pravdivé. Takže, máme-li někdy i takové ideje, jež obsahují nějakou nesprávnost, může to být jen u těch, jež mají něco zmateného a temného, ježto v tomto směru pocházejí z nicoty, to jest, že jsou v nás tak zmatené toliko proto, že my nejsme naprosto dokonalí. A zřejmě je stejně nesmyslné, že by klamnost nebo nedokonalost svou podstatou vycházela od Boha, jako je nesmyslné, že by pravdivost nebo dokonalost pocházela z nicoty. Avšak kdybychom nevěděli, že vše, co je v nás reálného a pravdivého, vychází z dokonalé a nekonečné Bytosti, tu i kdyby naše ideje byly jakkoli jasné a zřetelné, neměli bychom žádného důvodu, jenž by nám zaručoval, že jsou tak dokonalé, aby byly pravdivé.

Když nás tedy poznání Boha a duše ujistilo o tomto pravidle, můžeme snadno dojít k závěru, že sny, jež si tvoříme ze spánku, nesmějí nás nikterak uvádět v pochybnost o pravdivosti myšlenek, jež máme při bdění. Neboť kdybychom ve spánku měli nějakou velmi jasnou myšlenku, jako například kdyby geometr vynášel nějaký nový důkaz, jeho spánek by nebyl na závadu pravdivosti tohoto důkazu; a co se týče nejobvyklejšího šálení našich snů, jež záleží v tom, že nám představují různé předměty stejně jako smysly vnější, nesejde na tom, že nám tím dává příležitost pochybovat o pravdivosti takových idejí, neboť tyto ideje nás mohou rovněž dosti často klamat, aniž spíme: jako když například nemocní žloutenkou vidí všechno žlutě, nebo když hvězdy anebo jiná, dosti vzdálená tělesa se nám zdají menší, než jsou. Neboť konečně, necht' spíme anebo bdíme, nikdy se nemáme dát přesvědčit ničím jiným než evidencí svého rozumu. A důrazně pravím: svého rozumu, a nikoli své obrazotvornosti ani svých smyslů.⁶³ Jako

například, třeba bychom viděli slunce velmi zřetelně, nesmíme proto soudit, že je jen tak veliké, jak je vidíme; a můžeme si představit jasně lví hlavu, vsazenou na kozí tělo, aniž je nutno z toho dovodit, že na světě existuje Chimerá: neboť rozum nám nikterak nediktuje, že to, co vidíme nebo si představujeme, je pravdivé. Avšak diktuje nám zajisté, že všechny naše ideje a postřehy musí mít nějaký podklad pravdivosti, neboť by nebylo možno, aby Bůh, jenž je sama dokonalost a pravdivost, byl je jinak v nás vložil; a protože naše úvahy nejsou nikdy ve spánku tak jasné a úplné jako ve bdění, třebaže naše představy jsou často stejně živé a výrazné nebo i živější a výraznější, diktuje nám také, že — ježto naše myšlenky nemohou být všechny pravdivé, poněvadž my nejsme docela dokonalí — to, co je z nich pravdivého, musí se vyskytovat nepochybně spíše ve bdění než ve snách.

ČÁST PÁTÁ

Řád otázek přírodních

Rád bych pokračoval a ukázal zde celý řetěz dalších pravd, jež jsem vyvodil z těchto pravd prvních: avšak poněvadž bych pak musil mluvit o mnohých otázkách, o něž se prou učenci, s nimiž se nikterak nechci znepřátelit, myslím, že bude lépe, vzdám-li se toho, a povím-li jen obecně, které to jsou, a ponechám-li moudřejším rozhodnout, bylo-li by prospěšno veřejnost o nich poučit podrobněji.⁶⁴ Zůstal jsem vždy pevný ve svém rozhodnutí, nepředpokládat žádnou jinou zásadu, než onu, již jsem právě použil na důkaz existence Boha a duše, a nepovažovat za pravdivou žádnou věc, jež by se mi nezdála jasnější a jistější, než byly vývody geometrů.⁶⁵ Přesto odvažuji se říci, že netoliko jsem se mohl za krátký čas vyrovnat se všemi hlavními problémy, o nichž se obyčejně pojednává ve filozofii, nýbrž že jsem též vyzkoumal jisté zákony, jež Bůh tak zavedl v přírodě a o nichž nám do duše vložil taková ponětí, že po dostatečných úvahách nemůžeme pochybovat, že by nebyly přesně zachovávány ve všem, což jest nebo co se děje ve světě.⁶⁶ Potom, pozoruje řád těchto zákonů, objevil jsem, jak se domnívám, mnohé pravdy užitečnější a důležitější než vše, čemu jsem se dříve naučil, nebo i doufal naučit.

Protože jsem se pokusil vyložit jejich hlavní zásady v pojednání, jež mi jisté důvody brání uveřejnit,⁶⁷ nejlépe vás s nimi obeznámím, povím-li zde stručně, co toto pojednání obsahuje. Zamýšlel jsem zahrnout tam vše, co jsem se do té doby domníval vědět o povaze věcí hmotných: avšak právě jako malíři, nemohouce stejně dobře zobrazit na plochem obraze všechny strany tělesa v prostoru, volí jednu z nejdůležitějších stran, kladou jen ji do světla, a nechávajíce ostatní ve stínu, ukazují je jen tak, pokud je možno vidět je při po-hledu na onu hlavní — tak i já, obávaje se, že bych nemohl pojmut do své rozpravy vše, co jsem měl na mysli, umínil jsem si velmi důkladně vyložit toliko, jak pojmám světlo;⁶⁸ na vhodném místě pak připojit něco o slunci a stálicích, poněvadž z nich téměř všechno světlo pochází; o obloze, poněvadž se jí světlo šíří; o planetách, kometách a o zemi, poněvadž jimi je ohrázeno; a zejména o všech tělesech, jež jsou na zemi, poněvadž jsou buď barevná, nebo průhledná nebo zářivá, a konečně o člověku, poněvadž je toho pozorovatelem. A abych poněkud ztlumil všechny tyto věci a mohl svobodněji říci, co o nich soudím, aniž jsem byl nucen držet se názorů, přijatých učenci, anebo je vyvracet, rozhodl jsem se zanechat celý tento svět jejich hádkám a hovořit toliko o tom, co by se dalo ve světě novém, kdyby Bůh stvořil nyní někde v pomyslném prostoru sdostatek látky, z níž by nový svět mohl být složen,⁶⁹ a kdyby tuto látku uvedl v rozmanitý a nepravidelný pohyb, až by vytvořil tak zmatený chaos, jaký kdy mohli básníci vymyslet, a kdyby pak poskytoval přírodě⁷⁰ toliko své obvyklé pomoci a nechal ji jednat podle zákonů, jež sám zavedl. I popsal, jsem tam napřed onu látku a pokusil jsem se vyložit ji tak, že tuším není na světě nic jasnějšího a srozumitelnějšího, vyjímajíc to, co bylo právě řečeno o Bohu a duši: a dokonce jsem výslovně předpokládal, že v ní není ani jediné z oněch forem nebo vlastností,⁷¹ o nichž se disputuje ve školách, ani Vůbec nic, čeho znalost by nebyla tak přirozená našim duším, že by ani nebylo možné předstírat neznalost toho. Nadto jsem ukázal, jaké jsou přírodní zákony; a opíraje své důvody toliko o zásadu nekonečné dokonalosti Boží, pokusil jsem se dokázat všechny ony zákony, o nichž by byly možný nějaké pochybnosti, a ukázat, že jsou takové, že i kdyby byl Bůh stvořil několik světů, nemohl by existovat žádný, v němž by nebyly zachovávány.⁷² Potom jsem ukázal, kterak se největší část látky tohoto chaosu musí podle těchto zákonů řadit a srovnávat určitým způsobem, jenž ji činí podobnou naší obloze nebeské; jak zatím jiné její části musí utvořit zemi, některé jiné planety a komety, a jiné zase slunce a stálice.⁷³ A obíraje se obsírněji otázkou světla, vyložil jsem přitom obsírně, jaké je ono světlo, jež je ve slunci a v hvězdách, kterak odtud v mžiku proletí nesmírné prostory nebes⁷⁴ a jak se odráží od planet a komet k zemi. Připojil jsem rovněž mnoho věcí, týkajících se podstaty, polohy, pohybů a všech různých vlastností nebes a oněch hvězd; řekl jsem o nich zajisté dost, abych ukázal, že nepozorujeme na nebi a ve hvězdách svého světa nic, co by se nemusilo nebo aspoň nemohlo objevit zcela obdoby ve světě, jež jsem popisoval. Odtud jsem přešel k výkladu o zemi zvláště: kterak, i kdybych výslovně předpokládal, že Bůh nevložil do látky, z níž je země složena, žádnou tíži,⁷⁵ všechny její částky by přesto směřovaly přesně k jejímu středu; kterak, ježto je voda a vzduch na jejím povrchu, poloha nebes a hvězd, zejména pak měsíce, musí působit příliv a odliv, jenž by byl za každých okolností podobný tomu, jaký pozorujeme u svých moří,⁷⁶ a mimoto jistý proud jak vody, tak vzduchu z východu na západ, jak ho pozorujeme též mezi obratníky; kterak se tam mohly přirozeně utvořit hory, moře, prameny a řeky, kovy se dostat do

dolů, rostliny růst na polích a jak tam vůbec mohly vzniknout všechny látky, jež jmenujeme smíšené⁷⁷ neboli složené; a poněvadž kromě hvězd znám na světě toliko oheň jako pramen světla, snažil jsem se také o velmi jasné vysvětlení všeho, co náleží k jeho podstatě, jak se tvoří, jak se živí, jak má někdy jen teplo bez světla a někdy světlo bez tepla;⁷⁸ jak může zavádět do různých těles různé barvy i různé jiné vlastnosti; jak některá tělesa taví a jiná ztužuje; jak může téměř všechna tělesa strávit nebo je obrátit v popel a dým; a konečně, kterak z tohoto popela pouhou mocí svého působení vytváří sklo: a ježto se mi zdála tato přeměna popela ve sklo právě tak podivuhodná jako cokoli jiného, co se děje v přírodě, popisoval jsem ji s obzvláštním potěšením. Přesto však jsem nechtěl usuzovat ze všech těchto věcí, že svět byl stvořen způsobem, jež jsem naznačoval; neboť je pravděpodobnější, že Bůh od počátku ho učinil takovým, jaký měl být.⁷⁹ Je jisto, a to je mínění, obecně zastávané teology, že činnost, jíž Bůh dnes svět udržuje, je tatáž jako ona činnost, jíž ho stvořil:⁸⁰ neboť i kdyby mu vůbec nebyl dal zpočátku jinou formu než formu chaosu, už proto, že určitv mu zákony přírodní, poskytl svou pomoc obvyklému přírodnímu běhu, možno věřit, aniž křivdíme, zázraku stvoření, že se jenom tak všechny věci čistě hmotné mohly časem stát takovými, jaké je vidíme dnes. A lze daleko snáze pochopit jejich podstatu, vidíme-li je, jak se takto ponaáhlu rodí, než když je zkoumáme už hotové.

Od popisu neživých předmětů a rostlin přešel jsem k popisu zvířat, a zejména k popisu lidí. Avšak nemaje posud o tom dosti znalosti, abych o tom hovořil stejným způsobem jako o všem ostatním, to jest, dokazuje následky z příčin a ukazuje, z jakých zárodků a jak je příroda musí utvářet, spokojil jsem se předpokladem, že Bůh stvořil tělo člověka úplně podobné tělu kohokoli z nás, i co se týče vnějšího tvaru jeho údů, i co se týče vnitřního složení jeho orgánů, nesestaviv je z jiné hmoty než z té, již jsem popsal, a nedav mu zpočátku žádnou rozumnou duši ani nic jiného, co by tam mohlo zastávat funkci duše vegetativní nebo číjící,⁸¹ ledaže zapálil v jeho srdci jeden z oněch ohňů bez světla, o kterých jsem již vyložil a jimž jsem připsal povahu onoho ohně, který zapařuje seno, uložené před vyschnutím, nebo který způsobuje kvašení mladého vína, nechá-li se rozdrčené kvasit v kádích. Neboť zkoumaje funkce, jež mohou tak být v těle, nalezl jsem tam přesně všechny ty, jež v nás mohou být, aniž na to myslíme a aniž k nim něčím přispívá naše duše, to jest ona část, od těla odlišná, jejíž podstatou, jak bylo již řečeno, je jen myšlení, a jež se všechny rovnají těm, o nichž se dá říci, že se nám jimi nerozumná zvířata podobají: ale nemohl jsem takto nalézt mezi těmito funkcemi ani jedinou z těch, jež, závisíce na myšlení, jsou jediné, jež nám náležejí jakožto lidem. Avšak nalezl jsem je tam potom všechny, když jsem předpokládal, že Bůh stvořil rozumnou duši a spojil ji s tělem jistým způsobem, jež jsem popsal.

Aby bylo vidět, jak jsem jednal o tomto tématu, budu nyní vykládat o pohybu srdce a tepen, a ježto je to základní a nejběžnější⁸² pohyb, jež pozorujeme u zvířat, lehce usoudíme podle něho, co máme myslit o všech ostatních. A aby bylo snáze rozuměno tomu, co o tom povím, chtěl bych, aby si ti, kteří nejsou zběhlí v anatomii, dali před čtením této části rozkrojit srdce nějakého velikého zvířete, jež má plíce, neboť všechna taková zvířata mají srdce dost podobné srdci lidskému, a aby si dali ukázat dvě komory neboli dutiny, jež tam jsou, především onu na straně pravé, s níž souvisí dvě značně široké trubice: totiž dutá žíla, jež je hlavní sběrnou krve a jakoby kmenem, jehož větvemi jsou všechny ostatní žíly těla; a žíla tepnovitá (* tj. tepna plicní. pozn. překl.), jež byla tak nesprávně pojmenována, neboť je to ve skutečnosti tepna, jež, počínajíc v srdci, dělí se po východu z něho v několik větví, jež se rozšiřují po celých plicích. Pak komoru na straně levé, k níž se stejným způsobem připínají dvě trubice, stejně široké nebo širší než trubice předcházející: totiž žilní tepna (* tj. plicní žíly, jež vedou krev z plic do srdce.), jež byla rovněž nesprávně pojmenována, neboť není ničím jiným než žilou, vycházející z plic, kde se dělí na několik větví, propletených s větvemi žíly tepnovité a s větvemi oné trubice, již jmenujeme průduškou, kudy vychází vzduch při dýchání; a srdečnice, jež, vycházejíc ze srdce, rozesílá své větve po celém těle. Přál bych si rovněž, aby jim bylo pečlivě ukázáno oněch jedenáct malých chlopní, jež jako malá vrátka otvírají a zavírají čtyři otvory v těchto dvou komorách: a to tři u vchodu duté žíly, kde jsou umístěny tak, že nedovedou nijak zabránit, aby krev, již tato žíla pojme, neproudila do pravé srdeční komory, brání však, aby z ní nemohla vytékat; tři u vstupu do žíly tepnovité, kde, jsouce umístěny právě opačně, dovolují, aby krev, jež je v této dutině, vešla do plic, avšak nedovolují, aby se krev z plic do ní vrátila; a tak stejně dvě jiné u vchodu žilní tepny, jež nechávají téci krev z plic do levé srdeční komory, avšak zabraňují jejímu návratu; a tři u vchodu do srdečnice, jež dovolují krvi, aby proudila ze srdce, avšak zabraňují, aby se tam nevracela. Není pak potřeba hledat jiný důvod počtu těchto chlopní než ten, že vejšitý otvor žilní tepny v místě, kde se tato tepna připojuje, může být pohodlně zavřen dvěma chlopněmi, kdežto ostatní otvory, okrouhlé, lépe se zavírají třemi. Nadto bych chtěl, aby se jim ukázalo, že srdečnice a žíla tepnovitá jsou mnohem tvrdšího a pevnějšího složení než tepna žilní a dutá žíla; a že tyto dvě se rozšiřují před vstupem do srdce a tvoří v něm jakoby dva váčky, nazývané oušky srdečními, jež jsou složeny z vaziva, podobného vazivu srdečnímu; a že je vždy větší teplota v srdci než na kterémkoli jiném místě těla;⁸³ a konečně, že tato teplota je s to způsobit, že kapka krve, když vejde do srdečních komor, rychle nabude objemu a rozšíří se, jako je tomu se všemi tekutinami, když je necháme kapku po kapce padat do nějaké hodně teplé nádoby. Po tom po všem není mi potřeba říci na vysvětlení pohybu srdce nic jiného, leda, že když jeho komory nejsou plny krve, proudí nutně krev z žíly duté do pravé a z tepny žilní do levé komory, protože jsou jí tyto dvě nádrže stále naplněny a protože otvory žil, k srdci obrácené,

nemohou být tehdy uzavřeny; jakmile však takto vniknou dvě kapky krve, každá do jedné komory, že tyto kapky, jež nutně musí být značně veliké, protože otvory, jimiž vnikají, jsou velmi široké, a cévy, odkud přicházejí, hodně plny krve, rozpínají se a rozšiřují se teplem srdečním a nadouvajíce tak celé srdce, zatlačí a zavřou všech pět vrátek, jež jsou u vchodu obou cév, z nichž vtékají, a zabraňují takto, aby nevešlo více krve do srdce; a rozpínajíce se víc a více, zatlačí a otevřou šest jiných vrátek, jež jsou u vchodu do obou druhých cév, kudy odtékají, nadouvajíce takto všechny větve žíly tepnovité a srdečnice téměř zároveň se srdcem, jež hned nato splaskne, stejně jako splasknou i tepny, protože se tam ochladí krev, jež do nich vtekla, a jejich vrátka se zavřou, kdežto pět vrátek duté žíly a tepny žilní se znova otevře a pustí dovnitř další dvě kapky krve, jež znova nadmou srdce a tepny, stejně jako předcházející. Protože pak krev, vtékající takto do srdce, prochází oněmi dvěma váčky, jež se nazývají oušky, vyplývá z toho, že jejich pohyb je opačný než pohyb srdce a že splaskují, když se srdce na-douvá. Ostatně aby se ti, kteří neznají sílu matematických důkazů a nejsou zvyklí rozeznávat pravdivé důvody od pravděpodobných, neodvážili to popírat bez předchozího zkoumání, upozornil bych je, že tento pohyb, jež jsem právě vyložil, vzniká přímo z uspořádání orgánů, jež je možno na vlastní oči vidět v srdci, a z tepla, jež je možno v něm hmatem cítit, i z povahy krve, již můžeme poznávat zkušeností, stejně nutně, jako pohyb hodin vzniká ze síly, polohy a tvaru jejich závaží a jejich koleček.

Avšak tážeme-li se, jak to, že se žilní krev nevyčerpá, tekouc takto neustále do srdce, a jak to, že tepny jí nejsou příliš naplněny, když se všechna krev, procházející srdcem, tam vrací: tu není mi potřebí na to odpovědět než to, co bylo již napsáno jedním anglickým lékařem (* Hervaeus (tj. Harvey), De motu cordis.), jemuž nutno vzdát chválu, že prolomil v této věci led a že byl první, jenž učil, že je množství malých přechodů na koncích tepen, jimiž krev, kterou dostávají ze srdce, vtéká do malých větví žil, odkud proudí znova k srdci, takže její tok není nic jiného než neustálý oběh. Dokazuje to velmi dobře obvyklým pokusem chirurgů, kteří zaváží paži nepřilíš pevně nad místem, kde otevřou žílu, a tím způsobí, že krev proudí odtud mnohem hojněji, než kdyby vůbec nebyli paži zavázali. A stal by se pravý opak, kdyby ji zavázali níže, mezi rukou a otvorem, anebo kdyby ji zavázali nad tím velmi pevně. Neboť je zjevné, že nepřilíš těsný obvaz, třeba může zabránit, aby se krev, jež je již v paži, nevrátila k srdci žilami, nebrání proto, aby nepřicházela vždy nová krev tepnami, poněvadž tepny leží pod žilami a poněvadž jejich stěny jsou mnohem silnější a dají se tedy mnohem tíže stisknout; a rovněž proto, že krev, přicházející ze srdce, s větší silou proudí k ruce, než s jakou se vrací žilami k srdci; a poněvadž tato krev vychází z paže otvorem v jedné ze žil, musí nutně existovat nějaké přechody níže, nežli je místo obvazu, to jest, směrem ke konci paže, kudy by tam mohla přijít z tepen. Co praví o krevním oběhu, dokazuje též velmi přesvědčivě malými chlopněmi, jež jsou rozloženy na různých místech žil tak, že nedovolují, aby krev proudila od středu těla ke končetinám, nýbrž toliko aby se vracela od končetin k srdci; a nadto dokazuje to pokusem, dosvědčujícím, že všechna krev, jež je v těle, může z těla vyjít ve velmi krátkém čase jedinou tepnou, je-li přeříznuta, i kdyby byla těsně podvázána velmi blízko srdce a přeříznuta mezi srdcem a obvazem, takže by nebylo důvodu myslet si, že by krev, odtud vycházející, přicházela odjinud.

Avšak je ještě řada jiných věcí, dokazujících, že pravá příčina pohybu krve je ta, kterou jsem řekl. Tak především rozdíl, jež lze pozorovat mezi krví, vycházející ze žil, a krví, vycházející z tepen, může pocházet jedině z toho, že krev, jsouc řidší a jakoby zdestilována cestou přes srdce, je jemnější, živější a teplejší hned, když byla z něho vyšla, to jest, jsouc v tepnách, než byla něco málo před vstupem do nich, to jest, byvši v žilách.⁸⁴ A všímáme-li si věci pozorně, shledáme, že se tento rozdíl jeví zřejmě toliko poblíže srdce, a nikterak ne tak na místech, od srdce odlehlých. Potom pevnost vaziva, z něhož jsou složeny tepnovitá žila a srdečnice, ukazuje dostatečně, že krev naráží na ně s větší silou než na žíly. A proč by levá komora srdeční a srdečnice byly objemnější a širší než pravá komora a žila tepnovitá, ne-li proto, že krev žilní tepny, byvši toliko v plicích od té doby, co prošla srdcem, je jemnější a rozpíná se silněji a snáze než krev, přicházející přímo z žíly duté? A co mohou uhodnout lékaři, zkoumajíce tep, nevědí-li, že podle toho, jak se mění povaha krve, může být krev teplotou srdce zředěna více nebo méně, a to rychleji nebo pomaleji než předtím? A pozorujeme-li, jak se tato teplota přenáší na jiné údy, nesluší se snad přiznat, že se to děje krví, jež procházejíce srdcem, zahřívá se tam a rozlévá se odtud celým tělem? Proto odejmeme-li z nějaké části těla krev, vezmeme jí tím zároveň i teplotu; a kdyby srdce bylo žhavé jako rozpálené železo, nestačilo by zahřát nohy a ruce, jako to činí, kdyby jim neposílalo neustále novou krev. Dále také z toho poznáváme, že pravým účelem dýchání je přivádět tolik Čerstvého vzduchu do plic, aby se tam krev, přišlá z pravé komory srdeční, kde se zředila a jako by změnila v páry, zhuštila a znova obrátila v krev, než vejde do komory levé, ježto jinak by nebyla vhodnou potravou ohni, který tam je.⁸⁵ A to se potvrzuje i tím, že zvířata bez plic mají toliko jednu komoru srdeční, a že zárodky, jež nemohou plic užívat, pokud jsou uzavřeny v těle svých matek, mají otvor, kudy proudí krev z žíly duté do levé srdeční komory, a trubici, kudy vchází z žíly tepnovité do srdečnice, aniž prochází plicemi. Jak by také bylo působeno trávení v žaludku, kdyby tam srdce neposílalo teplotu tepnami, a tím některé z nejplynulejších částic krevních, jež pomáhají rozpustit potravu, která tam byla dána? A není-li děj, jenž mění šťávu této potravy v krev, lehce pochopitelný, uvážíme-li, že se krev destiluje, procházejíc a vracejíc se srdcem možná víc než sto nebo dvěstěkrát za den? A je potřebí jiné věci na vysvětlení vyživování a vzniku

různých šťáv, jež jsou v těle, než toho, že síla, kterou krev, rozpínajíc se, proudí ze srdce ke koncům tepen, způsobuje, že se některé její částičky zastavují mezi částmi údů, kudy procházejí a nastupují tam na místo jiných, jež odtud vytlačují; a že podle polohy nebo tvaru nebo velikosti pórů, k nim dospívají, některé přicházejí na určitá místa spíše než jiné, stejně jako každý mohl vidět, jak různá řeseta, jsouce rozličně dírkována, oddělují rozličné zrní jedno od druhého. A konečně nejpozoruhodnější z toho ze všeho je vznikání živočišných duchů,⁸⁶ jež jsou jakoby velmi jemný dech nebo spíše jakoby velice čistý a živý plamen, který, stoupaje neustále přehojnou měrou ze srdce do mozku, postupuje odtud nervy do svalů⁸⁷ a dává pohyb všem údům. A není potřebí představovat si nějakou jinou příčinu toho, že částičky krve, které, jsouce nejpohyblivější a nejpronikavější, jsou také nejvhodnější vytvářet tyto duchy, postupují spíše k mozku než někam jinam; příčinou toho je jen to, že tepny, nesoucí je tam, přicházejí od srdce nejpřímější cestou ze všech a že podle pravidel mechaniky, shodných s pravidly přírody, když totiž několik věcí společně tíhne v jednu stranu, kde není dost místa pro ně pro všechny — jako když částičky krve, vycházející z levé komory směřují k mozku — nejslabší a nejméně pohyblivé musí být odtud vypuzeny silnějšími, jež se tam z této příčiny ubírají samy.

Vysvětlil jsem dosti podrobně všechny tyto věci v pojednání,⁸⁸ jež jsem dříve měl v úmyslu uveřejnit. A pak jsem v něm ukázal, jaká má být struktura nervů a svalů lidského těla, aby živočišní duchové, v nich obsažení, měli sílu pohybovat údy: tak například vidíme, že se hlavy, krátce po tom, co byly uťaty, ještě pohybují a hryžou zemi, přestože již nejsou živý; nebo jaké změny se musí dít v mozku, aby způsobily bdění, spánek a sny; nebo jak světlo, zvuky, zápachy, chuti, teplo a všechny jiné vlastnosti vnějších věcí do mozku mohou vtisknout různé představy prostřednictvím smyslů; nebo jak hlad, žízeň a jiné vnitřní vášně⁸⁹ mohou tam rovněž vysílat své představy; nebo co se v mozku má pokládat za sídlo společného smyslu, kam tyto představy přicházejí, za sídlo paměti, jež je zachovává, a za sídlo obraznosti, jež je může rozličně měnit a skládat z nich jiné, a jež může stejným způsobem, rozdělujíc živočišné duchy do svalů, pohybovat údy lidského těla tolika různými způsoby, a právě tak podle předmětů, jež působí na jeho smysly, a podle vnitřních vášní, jež jsou v něm, jako se mohou pohybovat naše údy bez řízení vůle. To se nebude zdát nikterak podivné těm, kteří — věduce, kolik různých automatů neboli pohyblivých strojů může lidská vynalézavost vytvořit, použijíc jen několika málo součástí, srovná-me-li to s množstvím kostí, svalů, šlach, tepen, žil a všech jiných částí, jež jsou v těle každého zvířete — budou považovat lidské tělo za stroj, jenž, byv vytvořen rukama Božíma, je nesrovnatelně lépe uspořádan a schopen pohybů podivuhodnějších, než kterýkoli stroj jiný, jenž může být vynalezen lidmi.

A tu jsem se zvláště zastavil u důkazu, že kdyby existovaly takové stroje, jež by měly orgány a vnější vzhled opice nebo jiného nerozumného zvířete, měli bychom důvod se domnívat, že by byly ve všem stejné povahy jako tato zvířata; kdežto kdyby existovaly stroje, podobající se našim tělům a napodobující naše úkony potud, pokud by to mravně bylo možné, měli bychom vždy dva velice vážné důvody, abychom poznali, že proto ještě nejsou skutečnými lidmi. První důvod je, že by nikdy nemohly užívat slov ani jiných znaků, skládající je, jako činíme my, abychom své myšlenky vyložili jiným. Neboť lze dobře chápat, že stroj může býti udělán tak, aby pronášel slova, ba dokonce aby pronášel některá ve spojení s tělesnými úkony, souvisejícími s nějakými změnami jeho orgánů: jako například když se ho dotkneme na určitém místě, aby se zeptal, co mu chceme říci, když na jiném místě, aby křičel, že ho to bolí, a podobně; nemůže však být udělán tak, aby slova různě sestavoval a takto odpovídal na vše, co se řekne v jeho přítomnosti, jak to i nejtupější lidé mohou činit. A druhý důvod je, že i kdyby vykonávaly určité věci stejně dobře nebo snad i lépe než kdokoli z nás, selhaly by nevyhnutelně v jiných, při nichž by vyšlo najevo, že nejednaly s vědomím, nýbrž toliko podle sestavení svých orgánů; neboť rozum je všestranný nástroj, kterého lze užívat ve všech možných případech, kdežto tyto orgány musí mít nějaké zvláštní uzpůsobení pro každý úkon jednotlivý; a proto je morálně nemožné, aby rozmanitost těchto orgánů v jednom stroji stačila přivést jej k tomu, aby jednal za všech okolností života stejně, jako jednáme my vlivem svého rozumu.

Těmito dvěma způsoby lze také poznat rozdíl mezi lidmi a zvířaty. Neboť je pozoruhodné, že není tak tupých a hloupých lidí, nevyjímajíc ani šílence, aby nebyli schopni sestavit dohromady různá slova a složit z nich řeč, kterou by vyjádřili své myšlenky; a že naopak není vůbec zvířete, necht' by bylo sebedokonalejší a za sebeštatnějších okolností zrozené, jež by činilo podobně. To není proto, že by zvířatům k tomu chyběly orgány, neboť vidáme straky a papoušky, kteří mohou pronášet slova jako my, a přece nemohou mluvit jako my, to jest tak, aby to svědčilo, že myslí to, co mluví: kdežto lidé od narození hluchoněmí, kteří jsou zbaveni orgánů, potřebných k mluvené řeči, stejně jako zvířata nebo i více, obyčejně vymýšlejí sami jistá znamení, jimiž se dorozumívají s těmi, kteří častým stykem s nimi mají dost možností, aby se naučili jejich řeči. A to nejen dokazuje, že zvířata mají méně rozumu než lidé, nýbrž že ho nemají vůbec. Neboť je vidět, že je ho potřebí jen velmi málo k naučení řeči; protože pak pozorujeme rozdílnost mezi zvířaty téhož druhu právě jako mezi lidmi, takže jedny lze snáze vycvičit, než druhé, je neuvěřitelné, že by se opice nebo papoušek, nejdokonalejší svého druhu, nevyrovnal v této věci dítěti nejomezenějšímu nebo aspoň dítěti s mdlým rozumem, kdyby jejich duše nebyly docela jiné povahy než naše. Nesmíme směšovat slova s přirozenými pohyby, jež vyjadřují vášně a mohou být napodobeny stroji stejně jako zvířaty; ani myslit, jako někteří staří, že zvířata mluví, ačkoli nerozumíme jejich řeči; neboť kdyby to byla pravda, mohla by se

zvířata, majíce mnohé orgány, jež se podobají našim, dorozumět stejně s námi jako se sobě podobnými. Je rovněž velmi pozoruhodné, že sice mnoho zvířat projevuje více dovedností než my v některých svých úkonech, a že přece táž zvířata ji neosvědčují vůbec v mnohých jiných: takže to, co činí lépe než my, ještě nedokazuje, že mají ducha; neboť podle toho by ho měla více než kdokoli z nás a jednala by lépe ve všem; spíše to však dokazuje, že ho nemají vůbec, a že to příroda v nich působí sestavením orgánů: právě jako hodiny, složené jen z koleček a per, mohou počítat hodiny a měřit čas přesněji než my s veškerou svou rozumovostí.

Potom jsem popsal rozumnou duši a ukázal jsem, že nemůže být nikterak odvozována z možností hmoty jako ostatní věci, o nichž jsem mluvil, nýbrž že musí být zvlášť stvořena; a že nestačí, aby byla vložena do lidského těla, jako je postaven kormidelník do své lodi, nemá-li jen snad pohybovat jeho údy, nýbrž že je potřebí, aby byla k němu připojena a s ním sloučena úže,⁹⁰ má-li mít kromě toho pocitu a žádosti, podobné našim, a tak tvořit skutečného člověka. Ostatně jsem se tu poněkud více šířil o duši, protože je to jedna z nejdůležitějších věcí: neboť vedle bludu těch, kdo popírají Boha, který jsem tu dříve už dostatečně snad vyvrátil, není jiného bludu, jenž by tak odvracel slabé duchy od pravé cesty ctnosti, jako představa, že duše zvířat je stejné podstaty jako duše naše, a že proto nemáme se čeho bát ani v co doufat po tomto životě, právě jako mouchy a mravenci: víme-li však, jak se tyto duše navzájem liší, rozumíme mnohem lépe důvodům, dokazujícím, že naše duše je povahy naprosto nezávislé na těle, a že tudíž není nikterak podrobena smrti zároveň s ním; ježto pak nevidíme jiných příčin, jež by ji zničily, jsme přirozeně vedeni k úsudku, že je nesmrtelná.

ČÁST ŠESTÁ

Věci žádoucí pro pokrok v přírodním bádání

Jsou tomu nyní tři roky, co jsem dokončil⁹¹ pojednání, obsahující všechny tyto věci, a co jsem je začal přehlížet, než bych je odevzdal tiskaři, když jsem se tu dověděl, že osoby, k nimž chovám úctu a jejichž autorita má nemenshí vliv na mé činy než můj vlastní rozum na mé myšlenky, zavrhly fyzikální názor, uveřejněný o něco dříve jinou osobou, o němž nechci říci, že bych jej sdílel; před cenzurováním jsem sice na něm nic nepozoroval, co bych mohl pokládat za škodlivé náboženství a státu, a tedy nic takového, co by mi zabránilo stejně psát, kdyby mne byl rozum o tomto názoru přesvědčil,⁹² avšak tato věc vzbudila ve mně obavu, abych přece jen neměl nějaký takový názor, jímž bych se byl dal oklamat přes svou stálou péči, abych nepřijal za svou víru nové názory, o nichž bych neměl co nejjistější důkazy, a abych nevyjadřoval žádné takové názory, jež by se mohly obrátit na škodu kohokoli. A to stačilo, abych se rozhodl je nevydávat. Neboť ačkoli důvody, z nichž jsem se k vydání dříve rozhodl, byly velice silné, přece má vrozená nechuť k řemeslnému' děláni knih pomohla mi ihned nalézt dosti jiných důvodů, které by mne omluvily. A tyto důvody z té i oné strany jsou takové, že je netoliko v mém zájmu, abych je zde vyslovil, nýbrž že snad veřejnost má také zájem, aby je poznala.

Nikdy jsem nedal mnoho na věci, vycházející z mého ducha; pokud jsem nesklidil jiné ovoce z metody, jíž užívám, než své uspokojení v několika problémech z věd spekulativních a než snahu, spravovat své mravy důvody, jímž mne má metoda učila, nepokládal jsem nikterak za nutno o ní psát. Neboť co se týče mravů, oplývá každý tak rozumem, že by bylo možné nalézt právě tolik reformátorů, jako je lidí, kdyby směli podniknout nějaké změny i jiní než ti, jež Bůh učinil panovníky národů, anebo kterým dal dost milosti horlivosti, aby byli proroky; a ačkoli se mi mé úvahy velice líbily, myslil jsem si, že jiní mají úvahy své, jež se jim snad líbí ještě více. Avšak jakmile jsem získal některé poznatky všeobecné, týkající se fyziky, a jakmile jsem zjistil, vyzkoušev je v několika zvláštních problémech, až kam mne mohou dovést a jak se liší od zásad, až posud užívaných, měl jsem za to, že je nesmím skrývat, nechci-li se značně provinít proti zákonu, zavazujícímu nás přispívat, pokud v nás nějaké dobro je, k obecnému dobru všech lidí. Neboť tyto poznatky mi ukázaly, že je možno dojít znalostí, v životě velmi užitečných, a že místo oné spekulativní filozofie, jíž se vyučuje ve školách, je možno nalézt jinou, praktickou, jejíž pomocí poznajíce sílu a působnost ohně, vody, hvězd, oblohy a všech ostatních těles, nás obklopujících, tak zřetelně, jako známe rozličná zaměstnání svých řemeslníků, mohli bychom všeho toho použít stejným způsobem ke všem účelům, pro něž se to hodí, a stát se tak jakoby pány a vlastníky přírody. A to je žádoucí netoliko pro vynálezy nesčíslných strojů, vhodných k tomu, abychom získali bez všeliké námahy plody země a všechny užitky, které v ní jsou, nýbrž je to hlavně žádoucí pro zachování zdraví, jež je nepochybně prvním statkem a základem všech ostatních statků tohoto života; neboť i duch závisí tak značně na temperamentu a na dispozici tělesných orgánů, že je asi nutno hlavně v medicíně hledat prostředek, činící lidi obecně moudřejšími a obratnějšími, než potud byli, je-li ovšem možno jej nalézt. Je pravda, že nynější věda lékařská obsahuje málo věcí, jejichž důležitost by byla tak pozoruhodná: avšak jsem jist, aniž zamýšlím jí pohrdat, že i všichni ti, kteří se jí zaměstnávají, přiznávají, že vše, co je z ní známo, není téměř ničím vedle toho, co tu zbývá poznat, a že bychom mohli být ušetřeni mnoha chorob, jak tělesných, tak duševních, ba snad i slabosti stáří, kdybychom měli dosti znalosti o jejich příčinách a o všech lécích, jimiž nás příroda opatřila. Hodlaje tedy užít všeho svého života k výzkumům ve vědě tak potřebné, a našed cestu, po mém soudu správnou, aby se po ní došlo k novým objevům, ač-li v tom nezabrání buď krátkost života nebo nedostatek zkušeností, soudil

jsem, že není vůbec lepší pomoci proti těmto dvěma překážkám, než podat věrně veřejnosti všechno to málo, co bych našel, a vyzvat schopné lidi, aby se snažili dojít dále, a aby přispěli podle svých náklonností a schopností k potřebným zkušenostem, a oznámili také veřejnosti vše, čemu by se naučili, abychom tak, když poslední začnou tam, kde předcházející skončili, a když se tak spojí životy a práce mnohých, došli všichni dohromady mnohem dále, než by mohl dojít každý zvlášť.⁹³

Pozoroval jsem dokonce, že zkušenosti jsou tím potřebnější, čím jsme pokročilejší v znalostech. Neboť pro začátek je lépe užívat jen těch, které se samy vnucují našim smyslům a jichž musíme dbát, i kdybychom o nich sebeméně uvažovali, než hledat zkušenosti vzácné a strojené: to proto, že ony nejvzácnější často klamou, neznáme-li ještě příčiny oněch nejjobecnějších, a že okolnosti, na nichž závisejí, jsou téměř vždy tak zvláštní a tak nepatrné, že je velmi nesnadno je zpozorovat. Postup, jež jsem v tom zachovával, byl tento. Především jsem se snažil nalézt všeobecně principy nebo prapříčiny všeho, co jest nebo může být na světě, bera v úvahu přitom jedině Boha, jenž svět stvořil, a odvozuje tyto principy jen z jistých zárodků pravd, jež jsou od přirozenosti v našich duších. Potom jsem zkoumal, jaké jsou první a nejobyčejnější následky, jež možno z těchto příčin vyvodit; a zdá se mi, že jsem tímto postupem našel nebesa, hvězdy, zemi, a na zemi i vodu, vzduch, oheň, nerosty a některé jiné věci, jež jsou nejjobecnější ze všech a nejjednodušší, a proto nejsnáze po-znatelné. Pak, když jsem se chtěl obrátit k oněm zvláštějším, ukázalo se mi jich tolik a tak rozličných, že jsem nevěřil, ani že by lidský duch mohl rozeznat formy nebo druhy těles pozemských od nekonečného množství jiných, jež by na zemi mohly být, kdyby je tam byl Bůh chtěl postavit, ani že by lidský duch jich mohl využítkovat, ledaže bychom došli k příčinám pomocí následků a použili nějakých zvláštních zkušeností.⁹⁴ Probrav pak v duchu všechny předměty, jež se kdy objevily mým smyslům, osměluji se tvrdit, že jsem mezi nimi nepozoroval nic, co bych nemohl bez velké námahy vysvětlit zásadami, jež jsem našel. Avšak musím přiznat i to, že moc přírody je tak obsažná a tak rozsáhlá, a že tyto zásady jsou tak prosté a tak obecné, že nevidím téměř žádný zvláštní následek, abych o něm už napřed nevěděl, že se z nich může odvodit několika rozličnými způsoby, a že mou největší nesnází obyčejně je nalézt způsob, na oněch zásadách závislý. Neboť k tomu neznám žádný jiný prostředek než hledat znova jisté zkušenosti, jež by byly takové, že by jejich výsledek byl jiný při vysvětlení jedním, a jiný při vysvětlení druhým způsobem. Ostatně jsem nyní tak daleko, že už asi dobře poznávám, jakým způsobem je nutno si zjednat většinu k tomu potřebných zkušeností; avšak vidím rovněž, že jsou ony zkušenosti takové a tak četné, že by ani mé ruce, ani mé příjmy, i kdybych měl tisíckrát větší, nemohly stačit na všechny: takže podle toho, jak budu nadále mocí jich více nebo méně získat, budu také více nebo méně poznávat přírodu. To jsem mínil publikovat v pojednání, jež jsem napsal, a tak jasně ukázat v něm užitek, jaký z toho veřejnost může mít, že bych přinutil všechny ty, kteří se snaží vůbec o dobro lidí, to jest, všechny ty, kdo jsou skutečně ctnostní, a nikoli jen předstíraně ani jen zdánlivě, aby mi jednak oznámili zkušenosti, které již získali, jednak mi pomohli hledat ty, které je potřebí získat.

Avšak měl jsem od té doby jiné důvody, jež způsobily, že jsem změnil svůj názor a že jsem pokládal vskutku za nutné psát i dále o všech věcech, které bych pokládal za nějak důležité, postupně, jak bych nacházel pravdu o nich, a věnovat tomu stejnou péči, jako kdybych to chtěl otisknout: jednak proto, abych měl tím větší příležitost dobře je prozkoumat — neboť není pochyby, že zkoumáme pozorněji věc, o níž si myslíme, že ji mají spatřit mnozí jiní lidé, než to, co činíme jen pro sebe samy, a často také věci, jež se mi zdály pravdivé, když jsem počínal o nich přemýšlet, objevily se mi klamnými, jakmile jsem chtěl o nich psát; — jednak i proto, abych neztratil žádnou příležitost prospět veřejnosti, jsem-li toho schopen, a aby, mají-li mé spisy nějakou cenu, ti, kterým se dostanou po mé smrti, mohli jich použít tak, jak bude nejvhodnější; že však nesmím nikterak souhlasit s tím, aby byly otištěny za mého života, aby ani námitky a spory, jimi snad vzbuzené, ani jakýs takýs věhlas, jež by mi mohly získat, neolupovaly mne o čas, jehož zamýšlím použít ke svému vzdělávání. Neboť ač je pravda, že každý člověk má povinnost přispět, seč jest, k dobru jiných, a že nebýt nikomu prospěšný je vlastně být bezcenný, je také pravda, že naše snahy mají sahat dále než do přítomnosti, a že je dobře opominout věci, jež by snad přinesly nějaký prospěch žijícím, a raději konat jiné, jež přinesou více užitku našim vnukům. Vskutku připouštím ochotně a veřejně příznávám, že to málo, čemu jsem se posud naučil, není téměř ničím v porovnání s tím co neznám, a čemu — doufám — se mohu naučit: vždyť je to skoro stejné s těmi, kteří odhalují ponenáhlu pravdu ve vědách, jako s oněmi kteří, bohatnouce, mohou s menší námahou mít velké zisky ve srovnání se zisky mnohem menšími, pokud byli chudší. Nebo je možné to srovnat s armádními veliteli, jejichž síly obyčejně vzrůstají v poměru k jejich vítězstvím, a kteří potřebují více obezřetnosti, aby se udrželi po ztracené bitvě, než aby dobývali měst a krajů po vítězství. Neboť je to opravdu bitva, tato snaha zvítězit nade všemi nesnázemi a omyly, jež nám brání dojít znalosti pravdy, a je prohranou bitvou, přijmeme-li nějaké nesprávné mínění o věci i jen trochu všeobecně platné a důležité: je potom potřebí mnohem více obratnosti, abychom se vrátili do téhož stavu, v jakém jsme byli předtím, než je jí potřebí k velkým pokrokům, máme-li již zajištěné principy. Co se mne týče, našel-li jsem už nějaké pravdy ve vědách (a já doufám, že z věcí, obsažených v této knize, bude možné soudit, že jsem už nějaké našel), mohu říci, že jsou to toliko následky a odvozeniny pěti nebo šesti hlavních obtíží, jež jsem přemohl a jež pokládám za tolikéž bitev, v nichž jsem měl štěstí na své straně. Dokonce se osměluji tvrdit, že mám potřebí zvítězit již jen asi ve dvou nebo třech podobných bitvách, abych úplně uskutečnil své

úmysly; a že nejsem nikterak tak pokročilého věku, abych k tomu neměl podle přirozeného běhu přírody ještě dosti možnosti. Avšak domnívám se., že musím tím více šetřit časem, jenž mi zbývá, čím více mám naděje, že ho budu moci dobře využít; a měl bych asi mnoho příležitostí jej ztratit, kdybych uveřejnil základy své fyziky. Neboť třebaže jsou tyto základy téměř všechny tak zřejmé, že je potřebí toliko jim rozumět, aby se jim uvěřilo, a třebaže mezi nimi není nic, o čem bych asi nemohl podat důkaz, přece, ježto je nemožno, aby se shodovaly se všemi různými názory ostatních lidí, předvídám, že bych byl často rozptylován námitkami, jež by vzbudily.

Mohlo by se říci, že by tyto námitky byly užitečné, i proto, abych byl upozorněn na své chyby, i proto, že kdybych objevil něco nového, druzí by se o tom takto lépe dověděli, a ježto více lidí může více vidět než člověk jeden, mohli by, užívající neprodleně takového objevu, podporovat mne také svými nálezy. Ačkoli se však pokládám za nadmíru náchylného k omylům a ačkoli nedůvěřuji téměř nikdy prvním myšlenkám, jež mne napadnou, přece dosavadní má zkušenost o námitkách, které mi lze klást, brání mi doufat v jakýkoli prospěch z nich: neboť jsem již často zakusil ostré posudky i od těch, jež jsem pokládal za své přátele, i od některých jiných, jimž jsem se domníval být lhostejný, ba dokonce od takových, o nichž jsem věděl, že jejich zlomyslnost a závist budou sdostatek usilovat, aby odkryly to, co by skryla náklonnost mým přátelům; avšak stalo se zřídka, aby mi byla vytýkána věc, kterou bych nebyl předvídal, leda byla-li značně odlehlá od mého předmětu: takže jsem se téměř nikdy nesesetkal se žádným posuzovatelem svých názorů, jenž by se mi nebyl zdál buď méně přísný, nebo méně spravedlivý než já sám. A rovněž nikdy jsem nezpozoroval, že by se byla disputacemi, obvyklými na školách, odkryla nějaká pravda, dříve neznámá; neboť zatímco se každý snaží zvítězit, cvičí se mnohem více v uplatňování pravděpodobnosti než ve vážení důvodů na obou stranách: a ti, kteří byli dlouho dobrými advokáty, nejsou proto později lepšími soudci.

A užitek, jež by mohli vytěžit druzí ze znalosti mých myšlenek, nemohl by být rovněž příliš veliký, tím spíše, že jsem je posud nedovedl tak daleko, aby k nim nebylo potřebí připojit ještě mnoho věcí, než by se mohly zužitkovat. A myslím, že mohu říci bez marnivosti, že je-li někdo, kdo by toho byl schopen, musím to být spíše já než kdokoli jiný: ne proto, že by nemohlo být na světě mnoho duchů neporovnatelně lepších, než jsem já, nýbrž proto, že není možno tak dobře chápat věc a osvojit si ji, naučíme-li se jí od někoho jiného, jako když ji vynajdeme sami. To je tak pravdivé při tomto předmětu, že třebaže jsem často vysvětloval některé své názory lidem velice důvtipným, kteří při výkladu zdáli se jim rozumět velmi jasně, přece, jakmile je tlumočili, upozoroval jsem, že je téměř vždy změnili tak, že jsem je již nemohl uznat za své. A tu bych rád poprosil naše vnuky, aby nikdy nevěřili, že věci, které jim budou sděleny, pocházejí ode mne, neuveřejnil-li jsem je já sám. Vůbec se nedivím výstřednostem, které se připisují všem těm starým filozofům, jejichž spisy nemáme, a nesoudím, že jejich myšlenky byly tak nerozumné, uvážím-li, že byli nejlepšími duchy své doby, nýbrž usuzuji toliko, že jejich myšlenky nám byly nesprávně tlumočeny.⁹⁵ Vždyť se také, jak je možno pozorovat, téměř nikdy ještě nestalo, aby je některý z jejich stoupců převýšil; a jsem jist, že by se nejvášnivější nynější následovatelé Aristotelovi pokládali za šťastné, kdyby měli takové znalosti přírody, jaké měl on, i s podmínkou, že jich nikdy nebudou mít více. Jsou jako břechťan, jenž netouží nikdy stoupat výše než stromy, jež ho drží, a jenž dokonce často se vrací, když byl dospěl až jejich vrcholu; zdá se mi také, že tito následovníci rovněž sestupují, to jest činí se v jistém smyslu méně učenými, než kdyby se zdržovali studia, ježto, nejsouce spokojeni s věděním toho všeho, co je srozumitelně vysvětleno v jejich autoru, chtějí tam mimo to nalézt řešení mnohých problémů, o nichž se jejich autor nezmiňuje a na něž snad ani nikdy nepomyslel. Ovšem jejich způsob filozofování je velice pohodlný pro ty, kdo mají jen velmi průměrného ducha; neboť nejasnost rozlišování a principů, jichž užívají, je příčinou, že mohou mluvit o věcech tak směle, jako kdyby je znali, a proti lidem nejduchaplnejším a nejobratnějším obhájit vše, co říkají, aniž bylo možno je přesvědčit. A v tom se mi zdají podobni slepci, jenž, aby se mohl bít bez nevýhody s vidoucím, zavede ho do hloubky nějakého velmi temného sklepa; a mohu říci, že tito lidé mají zájem na tom, abych neuveřejňoval principy filozofie, jíž užívám: neboť tyto zásady jsou tak prosté a zřejmé, že bych, uveřejně je, učinil téměř totéž, jako kdybych otevřel několik oken a vpustil světlo do onoho sklepa, kam sestoupili, aby se bili. Avšak ani nejlepší duchové nemají příčiny přát si, aby je poznali: neboť chtějí-li umět hovořit o všech věcech a získat pověst učenců, dosáhnou toho snáze, spokojí-li se pravděpodobností, kterou možno nalézt bez veliké námahy ve všemožných oborech, než když hledají pravdu, jež se objevuje jen pozvolna a toliko v některých oborech a jež při jiných oborech nutí k upřímnému přiznání, že je neznáme. Dávají-li přednost znalosti trochy pravdy před marnivým zdáním, že všechno vědí, což bezpochyby je výhodnější, a chtějí-li sledovat cíl, podobný mému, není jim k tomu potřebí, abych jim pověděl více, než jsem již řekl v této rozpravě. Neboť jsou-li schopni dojít dále než já, budou tím spíše schopni najít sami vše to, co já jsem snad nalezl: tím spíše, že je jisto, poněvadž jsem všecko zkoumal vždy jen po pořádku, že to, co mi ještě zbývá objevit, je o sobě nesnadnější a skrytější než to, s čím jsem se již mohl setkat dříve; a oni by měli mnohem méně radosti, kdyby se o tom dověděli ode mne, než dovědí-li se to sami; a kromě toho zběhlost, již získají, hledajíce napřed věci snadné, a postupující ponenáhlu k jiným, nesnadnějším, poslouží jim lépe než všecko mé poučování. I pro svou osobu jsem přesvědčen, kdyby mne byli naučili za mého mládí všem pravdám, jejichž důkazy jsem poté hledal, a kdybych je nebyl musil nacházet s námahou, že bych nebyl snad nikdy poznal žádné jiné, nebo aspoň že bych byl nikdy nenabyl návyku a obratnosti, kterou, myslím, mám v postupném objevování vždy nových pravd, jak se je totiž snažím hledat. A zkrátka, je-li na světě nějaké dílo, jež nemůže být tak dobře

ukončeno nikým jiným než tím, kdo je začal, je to dílo toto, na němž pracuji.

Je sice pravda, že pokusy, jichž je k tomu potřebí, jediný člověk by nestačil vykonat všechny: avšak nemohl by při tom s úspěchem upotřebit jiných rukou než svých, leda rukou řemeslníků nebo takových lidí, jimž by mohl zaplatit, a kteří by z naděje na zisk, což je prostředek velice účinný, konali přesně všechny věci, jež by jim uložil. Neboť dobrovolníci, kteří by se mu ze zvědavosti nebo z touhy po poučení možná nabídli ku pomoci, nehledě ani k tomu, že obyčejně více slibují, než účinně pomohou, a že činí jen krásné návrhy, z nichž se nikdy žádný nezdaří, chtěli by být nepochybně odměněni výkladem některých problémů nebo aspoň poklonami a neužitečnými rozhovory, jež by mu nestály ani za tu chvilku, kterou by jim věnoval. A pokusy, jež vykonali již jiní, i kdyby chtěli někoho s nimi seznámit, což by ti, kteří je nazývají tajemstvími,⁹⁶ neučinili nikdy, záleží většinou v tolika okolnostech nebo zbytečných součástech, že by mu bylo velice nesnadné rozluštit, co je v nich pravdy; kromě toho by je shledal téměř všechny tak špatně vysvětleny nebo dokonce tak nesprávně — protože ti, kdo je prováděli, se snažili, aby se zdálo, že odpovídají jejich principům —, že i kdyby byly mezi nimi některé jemu prospěšné, nemohly by ani ty mu nahradit čas, potřebný k tomu, aby je vybral. A tak kdyby byl na světě někdo, o kom by se najisto vědělo, že je schopen objevit největší a veřejnosti nejužitečnější věci, a kdyby se proto jiní lidé snažili všemi prostředky mu pomoci, aby došel cíle svých zámyslů, myslím, že by mu nemohli pomoci jinak, než poskytnutím prostředků na pokusy, jichž by měl potřebí, a jinak zabráněním, aby mu jeho nutný čas nebyl brán ničím dotěravostí.⁹⁷ Avšak nehledě k tomu, že si o sobě tolik nedomýšlím, abych chtěl slibovat něco mimořádného, ani se neteším z tak marnivých myšlenek, jako je představa, že se má veřejnost horlivě zajímat o mé snahy, nemám také tak nízkou duši, abych chtěl přijímat od kohokoli jakoukoli milost, již bych si snad nezasloužil.

Všechny tyto úvahy dohromady byly před třemi lety příčinou, že jsem nechtěl uveřejnit pojednání, jež jsem měl přichystáno, ba že jsem se rozhodoval neuveřejnit za svého života nic jiného tak obecného, nebo z čeho by bylo možné pochopit základy mé fyziky. Avšak od té doby byly zase dva důvody jiné, jež mne přiměly položit sem několik zvláštních statí a podat veřejnosti nějaký počet ze své činnosti a ze svých úmyslů. První důvod je, že mnozí, kteří znali můj předešlý úmysl, uveřejnit některé spisy, mohli by si myslit, kdybych tak neučinil, že příčiny, pro které se toho zdržuji, svědčí více v můj neprospěch, než je tomu ve skutečnosti. Ačkoli totiž nemiluji slávu nezřízeně, nebo ačkoli ji, smím-li tak říci, dokonce nenávidím, domnívaje se, že maří klid, jehož si cením nade vše, přece jsem se též nikdy nepokoušel skrývat své skutky jako zločiny, ani jsem neužíval mnoha opatření, abych zůstal neznám, a to jednak proto, že bych si asi křivdil, jednak proto, že by mi to způsobilo jistý nepokoj, jenž by pak vadil dokonalému klidu ducha, jež hledám. Ačkoli jsem takto udržoval rovnováhu mezi snahami být a nebýt znám, nemohl jsem přece zabránit, abych nedošel jakési pověsti; a myslil jsem, že se musím přičinit co nejlépe, abych se vyhnul aspoň tomu, mít pověst špatnou. Druhý důvod, jenž mne přiměl, abych napsal tento spis, je tento: Viděl jsem, jak se mé úmysly nabývat znalostí, den za dnem zpožďují pro nekonečné množství pokusů, jichž je mi zapotřebí a jež nemohu vykonat bez cizí pomoci, ačkoli si nedomýšlím, že by veřejnost měla velké účastenství na mých zájmech; přesto však nechci se sám sobě tak zpronevřit, abych zavdal příčinu těm, kteří mne přežijí, k výtkám, že bych jim byl mohl zanechat mnoho věcí v daleko lepším stavu, než se stalo, kdybych jim byl naznačil, čím by mohli přispět mým snahám.

A domníval jsem se, že je pro mne snadné vybrat si několik témat, která by nedávala podnět ani k příliš mnohým sporům, ani k tomu, abych ze svých zásad vyslovil více, než bych si přál, a přece by ukázala dosti zřejmě, co dovedu nebo nedovedu ve vědách. Ovšem nedovedu říci, podařilo-li se mi to, a nechci nikterak působit na ničím soud, mluvě sám o svých spisech: ale budu velmi rád, když budou posouzeny, a aby k tomu bylo tím více příležitosti, prosím všechny ty, kteří budou mít nějaké námítky, aby je neobtěžovalo poslat je mému nakladateli,⁹⁸ jenž mne o nich zpraví, a já se pokusím připojit k nim zároveň svou odpověď; čtenáři, vidouce pohromadě jedno i druhé, usoudí pak tím snáze, co je pravda. Neslibuji, že budu na něco odpovídat zeširoka, nýbrž toliko přiznám velmi otevřeně své chyby, uznám-li je, a nebudu-li je moci poznat, řeknu prostě, co bude podle mého mínění žádoucí na obranu věcí, mnou napsaných, aniž připojím výklad nějakého nového tématu, abych nepřecházel bez konce z jednoho do druhého.

Jestliže některá témata, jež jsem vyložil na počátku Dioptriky a Meteorů, zprvu *zavázejí*, protože je nazývám předpoklady, a protože zřejmě nemám chuti je dokazovat, necht' je čtenář tak trpělivý a pozorně to vše přečte, a já doufám, že tím bude uspokojen. Myslím, že tam následují důvody po sobě tak, že poslední jsou dokázány prvními, jež jsou jejich příčinami, a proto první jsou dokázány posledními, jež jsou jejich následky. Nesmí se pak nikdo domnívat, že se dopouštím v této věci chyby, kterou logikové jmenují kruhem: neboť zkušenost činí většinu těchto následků velmi jistou, a příčiny, z nichž je vyvozují, nejsou ani tak jejich důkazem jako jejich výkladem; právě naopak příčiny jsou následky dokazovány. A pojmenoval jsem je předpoklady toliko proto, aby se vědělo, že podle mého mínění lze je odvodit z oněch prvních pravd, jež jsem shora vyložil; a že jsem schválně nechtěl tak učinit, aby si nemohli jistí duchové, kteří se domnívají, že vědí za den všechno, o čem jiný přemýšlel dvacet let, jakmile jim o věci řekl dvě nebo tři slova, a kteří tím spíše upadají do omylu a jsou tím méně schopni pravdy, čím jsou pronikavější a živější, vzít z toho příležitost k vybudování nějaké výstřední filozofie na mých domnělých zásadách, a aby se mi nepřipisovala vina toho. Neboť názory, jež jsou docela mé, neomlouvám nikterak jako nové, tím spíše, že jsem jist, že po dobré úvaze o jejich důvodech budou shledány tak jednoduchými a tak shodnými se zdravým rozumem, že se

budou zdát méně neobvyklé a méně podivné než kterékoli jiné názory o týchž věcech. Rovněž se pyšním nikoli tím, že bych byl původcem nějakých názorů, nýbrž tím, že jsem je nikdy nepřijal proto, že byly řečeny jinými, ani proto, že nebyly řečeny, ale proto, že mne rozum o nich přesvědčil.

Nemohou-li řemeslníci ihned provést vynález, který je vyložen v Dioptrice," myslím, že nelze proto říci, že je špatný: protože je potřebí obratnosti a návyku k práci a k výrobě i k seřízení strojů, jež jsem popsal, aby při tom nic nechybělo, divil bych se právě tak, kdyby se jim napoprvé věc podařila, jako kdyby někdo se naučil za jeden den hrát znamenitě na loutnu jen proto, že mu dali správnou partituru. A píše-li, francouzsky, což je jazyk mé otčiny, raději než latinsky, což je jazyk mých učitelů, je to proto, že ti, kteří užívají toliko svého přirozeného, zcela čistého rozumu, budou lépe posuzovat mé názory, než ti, kteří věří jen starým knihám. Ti pak, kteří spojují zdravý rozum se vzděláním a které si jedině žádám za své soudce, nebudou, tím jsem si jist, tak zaujati pro latinu, aby nepopřáli sluchu mým důvodům proto, že je vykládám jazykem lidovým.

Ostatně nechci tu zvláště mluvit o pokrocích, jež možná v budoucnosti učiním ve vědách, ani se nechci zavazovat veřejnosti žádným slibem, o němž si nejsem jist, že jej splním; řeknu však jen tolik, že jsem se rozhodl použít času života, který mi ještě zbývá, jedině k tomu, abych se snažil získat o přírodě nějaké znalosti toho druhu, aby se z nich mohla odvodit bezpečnější pravidla pro medicínu, než jaká jsme až posud měli; a že mé sklony mne tak silně odvracejí od jakýchkoli jiných snah, zvláště od takových, jež by nemohly být užitečné jedněm bez poškození druhých, že, i kdyby mne nějaké okolnosti k tomu donutily, nevěřím, že bych byl schopen dojít v této věci úspěchu. O tom zde činím prohlášení, jež mne ovšem neučiní váženějším ve světě; nemám však také nikterak touhu jím být. Budu se vždy pokládat za zavázanějšího těm, jejichž přízní budu moci bez překážek využít svého času, než těm, kteří by mi nabízeli nejčestnější zaměstnání na zemi.

POZNÁMKY

Překlad pořizen podle vydání: Adam a Tannery, sv. IV., s. 1 — 76.

¹ Rozprava vyšla anonymně 1637 v Leydenu u Jana Maire. Titul měl původně znít Plán všeobecné vědy, schopné povznést naši povahu na nejvyšší stupeň dokonalosti. Byla úvodem k „aplikacím, příkladům“ této metody, tj. k Dioptrice, Meteorům a Geometrii; není tedy samostatným dílem. Účel rozpravy byl především apologetický (o tom viz poznámky k 6. části); vedle toho jí Descartes uskutečnil starší projekt autobiografický, který sahá do r. 1628 (Historie de mon esprit).

² Výraz, kterého je zde použito, je nejasný; Descartes nevyvodil svá morální pravidla svou metodou, nýbrž právě naopak morálka umožňuje život, věnovaný aplikaci metody. Kdežto metoda sama spočívá v plné autonomii ducha, nahlížející pravdu, znamená morálka vědomé přichýlení ke konvenčním zásadám a spolehnutí na cizí zdravý smysl. Definitivní morálky, která by vskutku byla vyvozena karteziánskou metodou, není. Neboť morální úvahy z r. 1645, které Descartes sděloval falcké kněžně Alžbětě, dceři falckého kurfiřta Bedřicha, jsou příležitostné výklady stoických myšlenek, které se pohybují zcela v okruhu morálky provizorní.

³ Pojmy aristotelsko-scholastické filozofie: forma (substanciální) je to, co věc činí tím, čím jest — všecko, co jest, musí být něčím určitým, mít určitou povahu, podstatu, která je právě bytím každé jednotliviny. Formu má tedy každé samostatné bytí, tj. takové, že je možno o něm vypovídat samostatně: koňství, člověčenství jsou formy. — Jakožto příčina pohybu a klidu nazývá se forma přirozeností či povahou (natura, Aristotelova φύσις). — Vedle podstaty či formy a na jejím základě má každý hmotný předmět, každá smyslům přístupná substance určité atributy nahodilé: člověk bíle oblečený, sedící, stojící. Zatímco člověkem je každý jedinec druhu „člověk“ stejně, je v nahodilých přívlastcích rozdíl, který se může projevovat kvantitativně: vzdělaný — málo vzdělaný — nevzdělaný člověk. — Druh je soubor jedinců téže povahy; individuum to, čeho vlastnosti, pojaty ve svém celku, nemohou patřit ničemu jinému; individuální vlastnosti činí druhovou povahu něčím nesdělitelným.

⁴ Descartes objevil analytickou metodu jako dvaadvacetiletý roku 1618. Viz pozn. 15, 16.

⁵ Tj. bez přispění milosti Boží a zjevení.

⁶ Z tohoto slova někteří vyvozovali, že Descartes zde podává pravdu a báseň; diskuse o tom není dosud zcela uzavřena, vcelku se však uznává, že v hlavních bodech rozprava souhlasí se skutečností. Rozprava právě není čistě autobiografická práce, nýbrž jednak úvod k vědeckým dílům, jednak pokus za působit na veřejnost sugestivními náznaky metafyzické koncepce. Descartes mluví o sobě samém jako příkladu, nečiní ze svého života předmět historického zájmu.

⁷ Franc, text: nourri aux lettres, lat.: literarum studio; v jezuitských kolejích té doby znamená toto „literární studium“ gramatiku, historii, poezii a rétoriku. Descartes studoval v koleji La Flèche, první francouzské jezuitské koleji, založené Jindřichem IV. r. 1604, asi od r. 1607 do r. 1615, kdy odešel studovat práva (a vedle toho něco medicíny) do Poitiers.

⁸ Jeden z Descartových učitelů v La Flèche, odborným vzděláním matematik, zabýval se astrologií, alchymii, magií; možná, že právě u něho mohl se žák o „nejzácnějších a nejzvláštějších“ vědách (myšleno ironicky) poučit. Jsou to tytéž, jež nazývá o něco dále „nejpověřivější a nejklamnější“ — ve zralém věku byl Descartes vši pověry prost.

⁹ V jezuitských kolejích se pěstovala matematika se zřetelem na praktické užití, zvláště ve vojenství. — Slova „umění“ zde i jinak je užíváno ve smyslu „aplikované vědění“, τέχνη.

¹⁰ Descartes zde míní stoickou morálku, v jeho době znova oživanou (ve Francii třeba Montaigne a Du Vair, v Nizozemí Justus Lipsius), o které mluvíva kriticky, ale která měla přesto největší vliv na jeho morální názory.

Ostatně námitky, které zde pronáší, jsou zajisté loci communes. — Stoická morálka radila „žít podle přírody“, tj. ve shodě s rozumovým pořádkem světa, na němž lidský duch má účast. Povinnost, která odtud vyplývá, je odolnost slepým impulsům a nahodilostem osudu, duševní attuda je autonomie, nepohnutelnost, nezlomnost vůle. — Slovo „zoufalství“ naráží asi na to, že stoicismus v některých případech schvaloval sebevraždu; otcovražda (parricide) týká se snad případů, kdy stoický filozof, aby dostal mravnímu požadavku, obětuje příslušníky vlastní rodiny.

¹¹ Filozofii rozumí D. téměř vždy scholasticko-aristotelskou filozofii, slovy filozof, učenec je míněn většinou scholastik, aristotelik.

¹² Kynikové — řecká filozofická sekta, pocházející od Sokratova žáka Antisthena. Programem kyniků byla přirozená, až animální nezávislost, odpor proti vši kulturní rafinovanosti, návrat k přírodě. Kynikové ideově reprezenovali helénský proletariát, jeho odpor k společenské organizaci a životnímu ideálu klasického období řecké kultury; jedním z paradoxních kynických názorů, řeckému citu hluboce cizích, je kynické pohrdání veřejným životem a pověstí, která z něho vyplývá, jak zde na to naráží D. Takové názory připadaly Řekům „cynické“, nevážné, proti dobrým mravům.

¹³ Descartes se stal v r. 1616 bakalářem práv v Poitiers a odešel asi hned na to na cesty po Francii, asi r. 1618 pak po Holandsku, kde vstoupil do služeb protestanta Mořice Nasavského, vrchního holandského velitele proti Španělům. V Bredě se setkal v r. 1618 s mladým matematikem Izákem Beeckmanem, který jej znovu získal k teoretickým studiím (potud je Descartův výklad v Rozpravě neúplný; vůbec zde Rozprava jednotlivé etapy Descartova vnitřního vývoje příliš navzájem kontrastuje a celý proces zjednodušuje). R. 1619 odjel Descartes napřed do Dánska, po návratu pak vstoupil do vojska Maxmiliána Bavorského, sbíraného na potlačení českého povstání, a odebral se do Německa.

¹⁴ Korunovace Ferdinanda II. římským císařem ve Frankfurtě 20. července 1619.

¹⁵ Descartes zde mluví o tehdejších svých zážitcích nejvyšší střízlivě; jeho vlastní záznamy z těch dob (Cogitationes privatae a Olympica) mluví zcela jinou řečí. Je zajisté možno mluvit o mystickém období Descarta, v jehož tehdejších poznámkách se střídají náboženské meditace s učencovými apercus a metodickými aforismy; který sám mluví o entuziasmu, jenž se ho zmocnil, když našel analytickou metodu; který vidí významné sny, jež si podrobně vykládá; který činí a splňuje slib zbožné pouti do Lorety. O Descartovi byly též záky rozšířeny pověsti, že se stal tenkrát členem mystického bratrstva růžového kříže; spor o to zůstane asi vždy nerozhodnut.

¹⁶ Zde Descartes činí náražku na objev jednoty vědy, který je vlastním předmětem Rozpravy a hlavním tématem celé jeho filozofie. K objevu došlo tím, že Descartes zjistil zprvu metodickou jednotu aritmetiky a geometrie a poznatek pak generalizoval. Věda se definuje matematickou metodou; může ji tedy principiálně celou vybudovat jediný duch cestou správné metody. Základní myšlenka Descartova matematismu se datuje z 10. listopadu 1619.

¹⁷ Tj. příčinami předsudků.

¹⁸ Tj. organizací vyučování, zvláště univerzitního.

¹⁹ Citát, asi z Cicerona; ostatně Descartes nezná mezi v ironii k jiným filozofickým principům a metodám. Odchylné nauky převádí vesměs buď na nedostatek, nebo na vědomé faliování metody. Viz např. Principy filozofie, úvod k franc. vydání, nebo Regule XII, 41.

Vztahuje se asi na léta, strávená v La Flèche.

²¹ Nauka Lullova, ars Lulli, ars magna, je vynález katalánského náboženského blouznivce, učenice a básníka, františkána Raimunda Lulla (1235—1315), mocí kterého, jak se domníval, pouhou mechanickou kombinací pojmů je možno dokázat správnost křesťanské nauky a křesťanských mravních zásad. Lullova kombinatorika měla přes svou primitivnost úspěch a její tradice se udržovala. — Leibniz tuto ideu všeobecné kombinatoriky pojal do svého systému. Zde Descartes asi naráží na známou definici z Ars brevis: „Předmět tohoto umění je odpovídat na všechny

otázky za předpokladu, že známe význam výrazu."

„Analýza starých" je analytická metoda, jež spočívá v tom, že se věta dokazuje nebo úloha řeší na základě konsekvencí, které z ní vyplývají a o nichž se dá podle toho, co je již známo, zjistit, platí-li, či nikoli. Počátky této metody podle tradice sahají k Platónovi. Analýza je jedna ze základních metod geometrických; algebra naopak, ač její základy sahají rovněž do pozdní antiky, byla pro Descarta podstatně moderním oddílem matematiky.

²³ Řecká matematika, jak známo, byla především geometrie, pracující názornými metodami, tj. konstrukcemi. Odtud vyplývá, že metoda nebývá vždy dostatečně obecná, jelikož geometrické útvary se mohou názorně podstatně lišit, a přece být in genere totéž.

²⁴ Soudobá algebra používala začasné neobratných algoritmů; např. potence se vyjadřovaly zvláštními symboly, tzv. kosickými čísly; dnešní symbolismus exponenciální se datuje v podstatě právě od Descartovy Geometrie.

²⁵ Původní Descartův výsledek byl jiný; nedokončený spis asi z r. 1628 *Regulae ad directionem ingenii* má XXI pravidel. Přesto měl Descartes od počátku na mysli malý počet základních předpisů a snad právě proto nedokončil první metodický spis, že se mu příliš rozrůstal pod rukama.

²⁶ Evidence či zřejmost je u Descarta definována jasností a zřetelností. Evidence náleží idejím (v pozn. 55). Jasná je idea tenkrát, je-li přítomna, nazírám-li ji (nemyslím-li na ni pouze narázkou nebo ve vzpomínce); zřetelná tenkrát, když ji s ničím jiným nesměšuji. Např. vnímaná barva je idea jasná, ale pokud si nejsem vědom, že je čímsi mentálním, a pokládám ji za atribut vnějšího předmětu, není zřetelná, nýbrž zmataná. O tom *Principia phil.* I, 45-46.

²⁷ Toto druhé pravidlo zahrnuje jednak přesnou determinaci otázek, jednak převedení na nejjednodušší možnou formu.

²⁸ Věcmi „nejasněji poznatelnými" nemíní zde Descartes snad to, co nejdříve a nejběžněji poznáváme (třeba smyslovým vnímáním), nýbrž racionální principy poznání, na kterých visí všechna skutečná věda.

²⁹ Řád, předpokládaný mezi věcmi, jež po sobě přirozeně nenásledují, ze sebe přirozeně vyplývají; týká se řešení otázek umělých, např. hádanek a jiných problémů, jež závisejí na lidské konvenci.

³⁰ Pravidlo výčtu má ještě tu další funkci, zvýšit kapacitu chápajícího ducha, který přehlíží celý řetěz logické úvahy stále rychleji a konečně jakoby jediným pohledem. Viz o tom *Regulae VII*.

³¹ Zde je vyslovena s určitostí idea matematismu, jak jej chápe Descartes. Jeho metafyzika je pouhým provedením tohoto programu a vyznačuje se mj. absencí té metafyzické problematiky, která je vlastní silou antické a zčásti středověké filozofie, totiž problematiky ontologické. Descartes hledí najít jednoduché a jasné principy deduktivního chápání, tj. poznání věci; neptá se však po povaze jsoucna vůbec.

³² Tj. aritmetika, geometrie, astronomie, muzika a optika (dioptrika, nauka o lomu, a katoptrika, o odrazu světla). Dělení školské.

³³ Descartes provedl sjednocení aritmetiky a geometrie tím, že základní vztahy číselné vyjádřil geometricky vesměs jako vztahy přímek; geometrický výraz a^2 není čtverec, a^3 kubus, nýbrž přímka příslušné délky. To znamená matematické povědomí zcela odlišné od toho, jež bylo běžné v řecké tradici (pro kterou aritmetika je nauka o diskretní, geometrie o kontinuální kvantitě), jelikož číslo jakožto přímka může kontinuálně vzrůstat. — Descartova geometrie je pozdější než *Regulae*; tento výklad tedy nesmíme pojímat tak, že by patřil ještě k meditaci z r. 1619.

³⁴ Descartes vynašel dnes běžný algoritmus; $a, b \dots$ mu značí veličiny známé, $x, y \dots$ neznámé. Viz pozn. 24.

³⁵ Tj. na základě druhého a třetího pravidla metody.

³⁶ Viz pozn. 2. Descartově prozatímní morálce slouží mj. za základ typicky křesťanské přesvědčení o naléhavosti životní praxe, která nečeká, až bude metafyzická teorie hotova, a o svobodě lidské vůle, v níž je pravá podobnost člověka s Bohem.

³⁷ Latinský překlad, vyšlý r. 1644, pořízený a doplněný za Descartova osobního dohledu, má zde dodatek: *quam optimam iudicabam*, tj. „které jsem pokládal za nejlepší". O Descartovu stanovisku ke katolictví je ještě dnes spor; někteří je nepokládají za upřímné; v Descartových textech má skeptické hledisko málo podpory. Viz pozn. 43.

³⁸ Vůle je akt vůle, poznání akt intelektu.

³⁹ Pravděpodobnost má tedy své místo v životní praxi, nikoli ve vědě.

⁴⁰ Tj. stoiků. Viz pozn. 10.

⁴¹ Viz pozn. 2.

⁴² Tento Descartův názor není v rozporu s názorem Descartovým o svobodě vůle (pozn. 36). Vůle jakožto svobodná pro Descarta neznamena naprostou indeterminaci. Svobodná vůle chce přirozeně dobro, a proto nikdy není v rozporu s rozumovou intuicí. Pouze pokud rozum nepoznává s dokonalou evidencí, má vůle svobodu jednat proti smyslu intelektuálních operací.

⁴³ Descartův poměr k náboženství je v různých periodách životních různý, ale vždy velmi úzký. Sám začátek jeho filozofování je spjat s apologetickou misí, kterou jej pověřil podle životopisce Bailleta kardinál Bérulle; jednou z Descartových tužeb bylo, aristotelskou filozofii také jakožto základ církevní nauky nahradit. Proto klade vždy velký důraz na to, že se katolická dogmata dají uvést v lepší shodu s jeho filozofickými principy, než s aristotelsko-tomistickými.

⁴⁴ Od r. 1619 do r. 1628 nacházíme Descarta dílem znova na cestách, dílem v Paříži v přípravách k jeho filozofickému dílu. V letech 1623—25 je v Itálii, kde koná slíbenou pouť do Lorety (viz pozn. 15); pak se vrátil do Francie, v r. 1628 se usadil na jistou dobu v Paříži, kde se stýkal s oratoriánským prostředím (osob kolem kardinála Bérulle), jež mu asi dalo pocítit vliv augusti-nismu.

⁴⁵ Míňna je dioptrika (viz pozn. 32) a „meteory" (pozn. 73); v tomto spise i v tomto svazku, v němž jsou k Rozpravě připojena 3 pojednání jako aplikace (pozn. 1).

⁴⁶ Tj. někteří filozofové renesanční, jako Bacon (1561 až 1626).

⁴⁷ Podle životopisce Bailleta způsobilo tuto pověst Descartovi jeho vystoupení proti jednomu z tehdy přehojných, romanticky-renesančních filozofů po jeho přednášce před papežským nunciem.

⁴⁸ Na podzim r. 1628 odjel Descartes do Holandska z důvodů zdravotníka aby měl dosti klidu k práci.

⁴⁹ Tj. holandská revoluce proti Španělům (1572—1648); byla přerušována dlouhými příměřími, do jejichž období spadá Descartův pobyt.

⁵⁰ Descartes se v Rozpravě vyhýbá všemu, co by jeho filozofii mohlo činit jakkoli podezřelou nebo nebezpečnou. Proto se rozpakuje, má-li mluvit o metodické skepsi jako přípravě své filozofie, a dokonce o skepsi hyperbolické, jež se týká i matematických pravd. V systematických spisech Descartových má tato skepse základní úlohu (viz *Meditace I, II, V aj.*).

⁵¹ Tato věta není důsledek ve smyslu sylogismu. *Cogito* znamená to, čemu se dnes říká „podstatný názor" (*Wesenseinsicht*) či „eidetický názor". Tak pochopili Descarta velcí komentátoři, např. Spinoza. — Zdali Descartes věděl o historických předchůdcích svého argumentu v augustinské tradici středověké, je sporné, ale je přec pravděpodobné, že tato tradice

naň působila.

Gilson pochybuje, že Descartes znal Augustina přímo, jiní (Blanchet, Espinas, Koyré) pochybují o upřímnosti Descartově.

⁵² Substance znamená tradičně prostě jsoucno (viz pozn. 3), a to jakožto určené; o substanci se vypovídají všechny predikáty. Tento pojem substance tkví i v myšlence Descartově.

⁵³ Viz pozn. 28.

⁵⁴ Descartes se zde pohybuje v okruhu scholastické ontologie, která identifikuje ens a bonum (jsoucno a dobro, tj. určitou dokonalost) a zná rozdíly v bytí. Pro Descarta existuje též jeden fundamentální ontologický rozdíl, který však se scholastickými není v bližší souvislosti: rozdíl substance nekonečné a konečných, které jsou nesrovnatelné. Tedy nikoli středověká ontologická hierarchie, nýbrž příkrý ontologický dualismus.

⁵⁵ Idea znamená u Descarta — v historii myšlení prvně — prostě předmět duševní činnosti. Descartes zavedl název úmyslně, aby znázornil povahu lidského poznání, jak si ji představoval; v 5. odpovědi na námitky Hobbesovy praví, že použil tohoto slova, poněvadž je již dlouho ve filozofickém úzu pro označení způsobu božského vnímání. Tímto obrazem hleděl Descartes současníkům přiblížit svou psychologii poznání.

⁵⁶ Jelikož vůle přirozeně tíhne k dobru, které poznává intelekt, je-li jeho poznání zřetelné (viz pozn. 42), musil by člověk, kdyby nebyl konečnou bytostí, být dokonalý; neboť přirozeným předmětem vůle je nejvyšší dokonalost. E. Gilson dokázal, že Descartes ve své teorii svobody stojí pod silným vlivem sv. Tomáše. Voluntarismus Descartův však má asi základy jiné. — Scholastické výrazy následujícího textu jsou např.: mít na něčem účast (participovat), tj. nebýt tím, nýbrž mít od něho kvality; např. věci teplé nejsou teplo, příčina teplosti, ač na něm participují. Též atributy Boží jsou vesměs scholasticko-aristotelské.

⁵⁷ Formulace ontologického argumentu. Zdalí Descartes znal středověkého původce argumentu, sv. Anselma z Canterbury (1033—1109), je sporné, jako celá řada historických souvislostí, v nichž Descartovu filozofii mnozí vidí. — Boží evidence je vyšší než všech ostatních idejí, kromě Cogito. Mezi Cogito a ontologickým důkazem je podstatný vztah; jedno není možno bez druhého. — Ostatně Bůh Descartův je jiný než Bůh scholastické tradice. Ontologický rozdíl byl připomenut v pozn. 54. Dále je Descartův Bůh causa sui (byl dokazován na základě principu kauzality, kterému se tedy sám nevymyká), kdežto Bůh středověkého realismu je „per se“ právě jako první příčina, která příčiny podstatně nemá.

⁵⁸ Polemika proti tomistickým důkazům Boží jsočnosti, které vycházejí vždy od světa smyslům přístupného.

⁵⁹ Lat. text: animae rationalis, rozumné duše.

⁶⁰ Morální jistota je praktická. Viz pozn. 2. a 36.

⁶¹ Všechny, tj. i ty, jež právě nejsou uvědoměny; že zatím nepřestaly být pravdivé, garantuje Bůh, který je tedy zárukou stálosti pravdy. Ideu přítomnou zaručuje evidence (pozn. 26).

⁶² Idea je pravdivá, když jí odpovídá skutečnost mimo ni, o níž ovšem víme jen jejím prostřednictvím. Idea je útvar, modus myšlení, a proto též sama určitá skutečnost. Pro scholastiku je skutečností jen vnímající nebo myslící duše. Descartův pojem ideje (pozn. 55) je právě určen též k tomu, aby vyjádřil jsočnost, samostatnost koncepcí naší myslí.

⁶³ Smysly jsou podle Descarta a karteziánů (ale v tom již momenty augustinovské!) nástroji účelné orientace ve světě, nikoli nástroji poznání. V tom je

⁶⁴ i „jistý podklad pravdivosti“, který jim přísluší, jako všem našim

⁶⁵ ideám. Descartes zde apeluje na církevní cenzuru. Viz pozn. 57.

⁶⁶ Pojem zákona přírodního v této určité formě, jakožto absolutně platného, přesně zachovaného pravidla časového dění přírodního a výraz „zákon přírodní“ pochází právě od Descarta. Zde možno též pozorovat jeho vznik: zákony přírody jsou zákony uložené přírodě, analogické těm, jež suverén stanoví ve své říši, a to suverén všemocný a neměnný. Tyto atributy Boží, převzaté ze středověké ontologie, dovolují právě celou fyziku traktovat apriorně, či, jak se tehdy říkalo, geometricky. Všechny přírodní zákony jsou u Descarta dokazatelné a priori (tak setrvačnost, zachování kvantitativy pohybu, tendence k přímočarému pohybu), vyplývající z povahy vůle Boží.

Spis, o kterém se zde Descartes zmiňuje a jehož obsah podává, je *Le Monde ou Traité de la Lumière* (Svět čili o světle); vznikl 1629—33; nebyl za života Descartova vydán, nýbrž společně s *Traité de l'homme* (O člověku), pokračováním *Světa*, z pozůstalosti r. 1677. Ovšem fyziku svou v souvislosti s meta-fyzikou vyložil Descartes soustavněji v *Principech filozofie* z r. 1644.

⁶⁸ Světlo vzniká u Descarta pohybem nejjemnějších hmotných částic, které se šíří nekonečnou rychlostí všemi směry. Jelikož prostor = hmota, je svět zcela vyplněn hmotou a pohyb vzniklý v určitém místě se projevuje okamžitě i v místech nejvzdálenějších právě tak, jako se pohybují zároveň všechny části hole, kterou držíme za jeden její konec.

⁶⁹ Descartes se zde vyhýbá možné námitce, že se jeho výklad neshoduje se slovy *Genese*.

⁷⁰ Je pravdou víry, že Bůh svět stvořil a uchovává, a to tímž aktem vůle. Descartes odtud vyvodil, že Bůh tvoří svět každým okamžikem, neboť jednotlivé momenty časové s celým svým obsahem jsou na sobě vzájemně vnitřně nezávislé. Zde je patrný most od Descarta k Malebranchovi a Humovi.

⁷¹ Viz pozn. 3. Formy jsou ve scholastice vždy kvalitativního rázu, tudíž čímsi posledním a nepřevodným.

⁷² Viz pozn. 66.

⁷³ Hmotné částice se u Descarta od sebe liší pouze velikostí, tvarem a především růzností pohybu. Neboť ve světě, kde hmota = prostor, mohou se jednotliviny odlišit pouze, pohybují-li se různě. Zákony pohybu jsou věčné a nezměnitelné pro všechny možné světy; vytvoření nebeských těles pak znamená pouze distribuci pohybu na základě oněch nutných zákonů, a za stejných okolností musí ovšem nastat stejné výsledky. — Že Descartes komety počítá k nebeským tělesům, je jeho novum proti scholastice, která je počítala k „meteorům“, tj. zjevům světa sublunárního, sféry nedokonalých pohybů a smíšených, z romantických prvků složených těles.

⁷⁴ Viz pozn. 68.

⁷⁵ Tíže je pro Descarta jedna z oněch kvalitativních forem, které jeho mechanismus (nauka, která vysvětluje fyzikální jevy výhradně pohybem hmoty) hledí z fyziky vymýtiti. Tak před ním již Galilei, který tíži jako sílu nahrazuje matematickým určením gravitačního, tj. rovnoměrně zrychleného pohybu.

⁷⁶ Příliv a odliv, mořské proudy a pasáty vykládá tedy Descartes touž příčinou.

⁷⁷ Smíšené látky skládají ve scholastické fyzice taková tělesa, jež nejsou složena výhradně z jednoho z pěti základních prvků, např. těla organismů.

⁷⁸ Teplo bez světla: při tzv. exotermických chemických reakcích. Světlo bez tepla: např. fosforescence.

⁷⁹ Tj. nedal vyvinout se mu poněnáhu, nýbrž stvořil jej ihned se složitějšími bytostmi, podle etap naznačených v 1. kn. *Genese*.

⁸⁰ Viz pozn. 70.

⁸¹ V aristotelské biologii je duše princip životních funkcí a stupně duše se klasifikují podle těchto základních funkcí organických. Duše vegetativní působí sebeudržování a rozplozování, duše čijící smyslové vnímání. Jedině duše rozumná, jejíž život spočívá v čistém nazírání, nemá spojitosti s organickými funkcemi.

⁸² Je nejvšeobecnější, protože nejzákladnější: všechny ostatní se z něho dají vyvodit, ježto na něm závisí. Svou analyticko-deduktivní metodu aplikuje tak Descartes i v biologii. — V následujícím jsou slovně přeloženy některé zastaralé termíny anatomické, jichž Descartes používá; vysvětleny jsou poznámkami v textu.

⁸³ „Srdeční ouška“ nesouvisejí s věnami a srdeční teplota není vyšší než teplota ostatního těla. Tyto omyly přijal Descartes z tradice. Viz pozn. 85.

⁸⁴ Chemický charakter dýchání je objeven ovšem až více než sto let po Descartovi; je však pochopitelné, že Descartes byl svým pozorováním o rozdílů žilní a arteriální krve uveden v omyl. Považoval je za rozhodný argument proti Harveyovi.

⁸⁵ Tento názor o funkci dýchání pochází z aristotelovské tradice. Pro Aristotela je *conditio sine qua non* organického života udržování životního tepla, které má svou určitou přirozenou míru. K jeho udržování je třeba jednak potravy, jednak ochlazování. U rostlin k chlazení postačí potrava a vnější vzduch; u zvířat je funkce specifikována. Orgánem živočišného tepla u živočichů s krví je srdce. Orgánem ochlazovacím u vyšších živočichů s krví jsou plíce. Potravinou k udržování živočišného tepla je krev, vzniklá z potravy; vzrůstem tepla se srdce vzdouvá, zvedá prsa a tím do plic jako roztaženého měchu vzniká vzduch, působící ochlazení, které pak opět způsobuje výdech. To je příčina pohybu srdce a pulsu.

⁸⁶ Živočišní duchové (*spiritus animales*, *esprits animaux*); pojem scholastické fyziologie, sloužící hlavně k tomu, aby se vyložilo rozvádění teploty ze srdce do všech částí těla. Popisují se obvykle jako nadmíru jemná a pohyblivá látka (*corpus aethereum*), jež vyplňuje všechny tělesné dutiny, zvláště mozkové (tak i u Descarta). Někteří je považovali za prostředníka duše a těla. Descartes mluví druhdy o „velmi jemném vzduchu či éteru, který nazýváme duchy živočišnými“ a jindy varuje: „Co zde nazývám duchy, je pouhá hmota, mající pouze tu zvláštnost, že je složena z velmi nepatrných částí, které se nadmíru rychle pohybují jako částice v plameni pochodně.“ *Tr. des passions*, I, 7 a I, 10.

⁸⁷ Svaly jsou pro Descarta duté váčky, nervy potrubí, jež k nim přivádějí živočišné duchy. Lidské tělo je u Descarta aerodynamický stroj.

⁸⁸ Viz pozn. 67.

⁸⁹ Slovo „*passion*“ (vášeň) má u Descarta poněkud jiný smysl nežli týž výraz v češtině; neznamená pouze emocionální stavy v úzkém smyslu, nýbrž ve shodě s etymologickým významem stav, při němž je duše pasivní (aktivní je u Descarta duše jakožto chtějící a svobodně, bez účasti těla, myslící).

⁹⁰ Toto „těsnější“ spojení duše s tělem, než pouhá juxtapozice, je příčinou „zmatených představ“, např. smyslových kvalit, a dojmu, že nám tyto kvality přicházejí zvenčí.

⁹¹R. 1633. Viz pozn. 67.

⁹²Týká se odsouzení Galileiho spisu *Dialoghi sopra i dui massimi sistemi del mondo*; Descartes se o něm dověděl na podzim r. 1633. Účinek na Descarta byl otřásající. Descartes přesto, že si neskryval svou neshodu s dogmatickým církevním určením, formuloval nadále své astronomické názory tak, že vycházela slovní shoda s aristotelismem. To souvisí s celou jeho linií politicko-morální, která je, jak patrně z 1. a 3. částí, konzervativní.

⁹³ Technický interes, tak živý i u jiných renesančních filozofů (např. Bacona), je jistě z nejsilnějších u Descarta. E. Gilson se dokonce domnívá, že pouze jemu máme děkovat za jeho vystoupení na veřejnost.

⁹⁴Fyzika Descartova je apriorní a deduktivní, viz pozn. 66. Avšak jelikož např. velikost elementárních částic hmotných a spousta pohybu mohl Bůh světu udělit množstvím rozmanitých způsobů, je nutno vědomostí o těchto nám nepochopitelných kladech vůle Boží a jejich důsledcích nabývat cestou experimentální. Touto cestou experimentální se u Descarta nedají najít zákony matematiky přesné; v tom je vzdálenější dnešnímu pojetí vědy nežli jeho starší současník Galilei.

⁹⁵ Zde je míněn zajisté především Démokritos, který prostřednictvím epikurejské popularizace Lucretiovy působil silně na renesanční myslitele, též na Galileiho, Gassendiho, Descarta.

⁹⁶ Tj. alchymisté.

⁹⁷ Descartes apeloval na podporu státní; soukromou odmítal.

⁹⁸ Descartes měl v úmyslu uveřejnit tyto námitky spolu s odpověďmi, jako učinil u svých Meditací, nedošlo však k tomu.

⁹⁹ Týká se neúspěšného Descartova vynálezu v oboru broušení čoček, vyloženého v *Dioptrice* X.

DOSLOV

Kniha, jejíž překlad je zde podáván českému čtenáři, není pouze významné dílo filozofické; bylo ve své době

revolučním signálem. Každé velké dílo filozofické působí obrat v lidské existenci; je však málo filozofických děl tak pronikavého a trvalého vlivu, jako právě Rozprava o metodě, pojmem-li ji jako kvintesenci Descartova myšlení a jeho literární činnosti, k níž byla vše přehlížející a tajemnou ouverturou. Jsou v této knize místa, která se čtou jakoby z pera současníka (jeť věčně nutno a obtížno být Descartovým současníkem); zvláště ti, kdo stojí poněkud stranou dnešního filozofického zápolení, přijmou metodické části Rozpravy jako dokonale formulovanou samozřejmost. Právě proto nám dnes uniká revoluční smysl karteziánství; revoluce, kterou zahájil Descartes, se zdařila v určitém ohledu až příliš dokonale.

Od druhé poloviny 14. století je scholastický aristotelismus v rychle postupujícím rozkladu. Ale podivuhodná síla Filozofova ovládá duchy ještě 300 let; filozofie, jako každý pravý duchovní čin, se nedá pouze popřít: nutno na její místo postavit něco pozitivního. To uměli teprve Galilei a Descartes; ale dílo Galileiho se vztahuje pouze na přírodovědu, nemá Descartovy univerzality. Descartes byl proto osvobozením, proto rozřešením nesnesitelného intelektuálního a mravního zmatku renesance, že postavil nový metafyzický systém, že se vyrovnal s antikou a středověkem vsutku ve velkém, na všech hlavních polích vědecké práce, kde předchozí doby vypracovávaly koncepci světa. Přihlédněme stručně, jak.

Descartovým vědeckým cílem je naprostá jistota dosaženého poznání. Nikoli však pouhá jistota faktu; musí být spojena s porozuměním; právě jistota se definuje „jasností a zřetelností“. A porozumění pochopil Descartes jinak, než antická a na ní závislá středověká filozofie. Pro Descarta je typem pochopitelnosti matematika se svým principem dedukce. Maximum dedukovatelnosti je pro Descarta maximem pochopitelnosti. To je význam „geometrické metody“, kterou Descartes zavedl v celé filozofii, tj. ve všech oborech vědění. Neboť věda jest pouze jedna jediná, a čím se vědění více blíží dokonalosti, tím se více sjednocuje v jediném systému principů a dedukcí. Tento ideál, který v celku s různými spíše taktickými odchylkami ovládal moderní vědu až do 19. století, je tedy Descartovo dílo; a ještě dnes v zemích, kde vliv karteziánství je stále velmi silný, jako v jeho vlasti, se nevěnuje např. historii a duchovědám tolik metodické a filozofické pozornosti jako přírodním vědám, kde Descartova myšlenka „univerzální mathese“ byla vlastní formulací ideje, řídicí proces odкрыtí přírody, který byl tehdy ve svých počátcích a který dodnes probíhá touž drahou. Tento „deduktivismus“, tato snaha co možná nejvíce zjednodušit strukturu vědeckého oboru převedením na konstruktivní schéma, dá se u Descarta sledovat ve všech oborech jeho vědecké práce. V matematice, kde proti „intuitivním“ metodám antickým zavedl čistě abstraktní traktování geometrie; ve fyzice, která se mu celá dedukuje z povahy prsto-ru-hmoty a povahy akce Boží v ní; v biologii, kde razí moderní, mechanický pojem organického bytí a hledí převést celou fyziologii na jediný princip srdečního pohybu; i „vášně duše“ (passiones animae) jsou u Descarta rekonstruovány z jeho pojmu organismu a duše. A po Descartovi to činila podobně až do nedávné doby skoro celá moderní věda.

Ale dedukovat se dá vždy jen do určité míry; mluveno s Descar-tem, „dedukce“ je posléze založena na „intuici“. Kde má Descartův systém intuitivní základy? Tyto základy jsou originálním proniknutím motivů středověké metafyziky, které Descartes podnikl s vědomým zřetelem k fyzikálnímu systému, zbudovanému na metafyzice. Originalita Descartova zde spočívá v tom, že vynašel v sebe uzavřený subjekt, který má k sebepoznání nesrovnatelně blíže a má je za jistší, než k předmětnosti světa. Zároveň pak s konečností tohoto uzavřeného subjektu jde intuice nekonečnosti Boží; logika a Bůh jsou v hlubokém podstatném vztahu; Bůh pak se stává vlastním klíčem k světu. Duch nemá původně svět, nýbrž „ideje“; teprve pravdivost Boží otvírá jistotu světa, který nám „ideje“ představují. Že Descartes pojem Boha, přejatý ze scholastiky, v mnoha bodech podstatně obměnil, nesmí nás mást o smyslu Descartovy metafyziky; zde je použito scholastických pojmů k tomu, aby scholastika byla nadobro překonána, aby byl založen fyzikální systém, který jejím základům naprosto odporuje. Metafyzické absolutno křesťanského středověku tu dává sílu své autority nejrozhodnějšimu protivníku své hierarchické a ontologické koncepce světa.

I do metafyziky tedy zasáhla Descartova konstruktivní tendence. Descartes není v témž smyslu metafyzik jako Aristoteles. Aristoteles se ptá po struktuře bytí každého jsoucna i jsoucna vůbec a toto hledisko vede jeho zkoumání stále. Aristoteles zírá a objevuje nesčíslné podstatné vztahy, nesčetné originální souvislosti, které tvoří ve svém celku věčnou rozkoš bytí; Descartes se ptá pouze po odvoditelnosti a původu poznání každé jednotlivé věci, ptá se po konstruktivním ideálním plánu věci. Jednota metody, toť jeho věčná starost; zdůvodněním rozumí skoro vždy logické, myšlenkové, deduktivní zdůvodnění. Dá se říci, že tento odpůrce vši formální logiky zformalizoval filozofii a vědu. Toto znamená Descartova revoluce, to znamená Descartův „matematismus“. Platón a do značné míry i Aristoteles vážili si matematiky nad jiné vědy; ale matematika jim byla jedním druhem onoho spirituálního postihování podstatných věcí a vztahů, které tvoří základní metodu jejich filozofie. Descartovi je matematická konstrukce posléze hlavní a „intuici“ hledí omezovat co nejvíce. Proto má jeho filozofie, jak o ní často tvrdí, jasné a jednoduché základy proti komplikovanosti těch systémů, které hledí být právy každému bytí zvláště.

Descartova koncepce do značné míry utvořila náš svět. Je to rozpolcený svět. Na jedné straně naše spirituální bytost, která je jako svět ve světě, primárně uzavřena sama do sebe. Na druhé straně svět věcí, chápaných číře rozumově a geometricky, bez kvalit, bez vnitřních sil. Před Descar-tem není např. příkrého dualismu duše a těla,

který pronikl do povědomí nás všech a občas naše myšlení ještě ovládá. — Jen Boží dokonalost drží tento rozpolcený svět tak pohromadě, že makrokosmos je přístupný i mikrokosmu a že ve světě lze žít. Těto dichotomie hledí se moderní věda a filozofie zbýt; dlouho k tomu používá Descartovy metody, aby dala vznik naturalismu, před kterým Descarta uchránila jeho metafyzická koncepce. Ale Descartův metodický ideál vede i na půdě vědecké metodiky k dualismu; pozvedají se zde duchovědy proti jednostrannosti konstruktivismu, který z nich činí nauky druhého řádu.

Tento rozpolcený svět, dílo Descartovo, je problém dneška ve filozofii i ve vědě. Descartes udal problematiku po celá následující staletí. Jde dnes stále ještě o to, pochopit, kde je příliš úzký a postavit filozofické tázání znovu na širší a konkrétnější bázi. Descartes je geniální filozof, který přecenil matematiku a přírodovědu, ale který tak učinil z historické a filozofické nutnosti, jeho filozofie je pravá, veliká filozofie, která učí filozofovat, tj. pátrat po podstatných věcech; a právě proto byl Descartes filozofickým spasitelem své doby, že provedl s velkolepou a jednostrannou důsledností základní myšlenky své metodické intuice.

Pochopení a překonání Descarta je tedy jedna ze základních úloh moderního myšlení. Není divu, že bádání o Descartovi je přes nepřehlednou spoustu prací o něm stále živé a že zvláště jeho krajané pěstují studium svého největšího filozofa. Zde to jsou zvláště dnes Brunschwig a Gilson, kteří učí Descarta chápat; první v jeho vztahu k moderní vědě, druhý k scholastické tradici. O díla obou těchto filozofů se značnou měrou opírají též poznámky, které jsou připojeny k tomuto vydání; jejich smysl je v tom, doplnit co možná znalosti o Descartovi, které se dají nenuceně vetkat do rámce Metody a v hi-storicky-věcném přiblížení Descarta čtenáři, který si není přímo vědomo perspektiv filozofova díla.

Jan Patočka